

Izvorni znanstveni rad

Prihvaćeno: 4. ožujka 2026.

<https://doi.org/10.20901/pm.63.1.03>

Pravo na priziv savjesti na vojnu službu na raskrižju: standardi zaštite u vrijeme rata*

DORĐE GARDAŠEVIĆ, ANA HORVAT VUKOVIĆ,
FRAN MARKO STOJKOVIĆ

Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet

Sažetak

Iako sustavi zaštite ljudskih prava Vijeća Europe i Ujedinjenih naroda inicijalno nisu poznavali pravo na priziv savjesti na vojnu službu, djelovanjem pripadajućih političkih i sudskih tijela ono postupno biva priznato te mu se početkom 21. stoljeća pruža visok stupanj međunarodnopravne zaštite. Predmetni rad zastupa tezu da tako uspostavljeni međunarodnopravni standardi danas, u kontekstu prevladavanja svijesti o povećanom stupnju vojne ugroze europskih država zbog ruske agresije na Ukrajinu, bivaju reinterpetirani u Europi u smjeru sve veće zaštite kolektivnih vrijednosti. Rad brani tu tezu u tri koraka. U prvom koraku prikazuje se relevantan povijesni kontekst značajan za formulaciju prava na priziv savjesti na vojnu službu na međunarodnom planu. U drugom koraku objašnjavaju se najvažniji aspekti trenutačne razine njegove međunarodnopravne zaštite, posebice apsolutna i nederogabilna priroda tog prava. U trećem koraku se na temelju analize odluka dvaju nacionalnih sudova – njemačkog i ukrajinskog – te recentnog mišljenja Venecijanske komisije izlažu karakteristični obrasci reinterpetacije trenutačnog standarda zaštite predmetnog prava u Europi, usmjereni prema davanju veće težine kolektivnim vrijednostima.

Cljučne riječi: priziv savjesti, vojna služba, čl. 9. Europske konvencije za ljudska prava, čl. 18. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, izvanredno stanje

* Ovaj rad/publikacija sufinanciran(a) je sredstvima Europske unije “NextGenerationEU” u okviru Nacionalnog plana oporavka i otpornosti (projekt IIP-METUS-25-16). Izneseni stavovi i mišljenja samo su autorovi i ne odražavaju nužno službena stajališta Europske unije ili Europske komisije. Ni Europska unija ni Europska komisija ne mogu se smatrati odgovornima za njih.

1. Uvod

Suvremeno pravo na priziv savjesti na vojnu službu u pravilu podrazumijeva pravo osobe koja se protivi vojnoj službi zbog ozbiljnih i nepremostivih razloga religijske ili druge prirode da se izuzme iz izvršavanja te službe. Država tu osobu ne može natjerati da vojnu službu izvrši, ali može od nje zahtijevati da pridonese zajednici putem alternativne civilne službe, koja ne smije biti vojne prirode. Tako koncipirano pravo smatra se rezultatom optimizacije dviju međusobno suprotstavljenih skupina ustavnih vrijednosti, od kojih je prva individualne, a druga kolektivne prirode.

Na individualnoj strani nalazimo pravo svake osobe na slobodu savjesti te na djelovanje u skladu s tom savjesti. Ustavni poreci to pravo često stavljaju na visoko mjesto u hijerarhiji vrijednosti, usko ga povezujući s temeljnom vrijednošću zaštite ljudskog dostojanstva i držeći ga nužnim za uspješno funkcioniranje pluralističkog demokratskog sustava.¹ Kako bi se osobe ostvarile kao moralna i intelektualna bića, što njihovo ljudsko dostojanstvo zahtijeva, mora im biti omogućeno da slobodno formuliraju svoju savjest te da postupaju u skladu s njom u najvećoj mogućoj mjeri.² U kontekstu vojne službe to načelno znači da osobe koje se zbog svojih pacifističkih uvjerenja duboko i iskreno protive bilo kakvom vojnom djelovanju mogu protivljenje izraziti te, još važnije, odbiti sudjelovati u vojnim aktivnostima.

Nasuprot toj individualnoj slobodi nalaze se kolektivne vrijednosti povezane sa sigurnošću pojedine države. Ustavni poreci načelno nameću građanima dužnost da pridonose zaštiti nacionalne sigurnosti države nekim vidom sudjelovanja u vojnim aktivnostima. Time se, nasuprot zaštiti dostojanstva pojedine osobe šticećenjem njezine slobode savjesti, postavlja zaštita dostojanstva svih članova države, koji ne bi mogli ostvariti svoja temeljna prava (te tako zaštititi svoje dostojanstvo) ako

¹ Tako Vrhovni sud Republike Koreje drži da je sloboda savjesti osnovni preduvjet za očuvanje dostojanstva čovjeka kao moralnog, duhovnog i intelektualnog bića, jedna od najviših vrijednosti Ustava i nužan preduvjet postojanja demokratskog sistema, te da stoga mora biti zaštićena do najviše moguće razine iznad svih ostalih temeljnih prava (Kim, 2020, str. 24-25). Savezni ustavni sud Njemačke također je stava da su ljudska osobnost i ljudsko dostojanstvo najviše ustavne vrijednosti. To je vidljivo iz čl. 4. st. 1. Temelnog zakona koji slobodu savjesti i odluke donesene u skladu s njom, u kojima je autonomna moralna osobnost izravno izražena, prepoznaje kao nepovredive (BVerfGE, 1960, par. 26).

² "Sloboda savjesti, to jest postupanja u skladu s njom, odraz je težnje suvremenog konstitucionalizma da ponudi široku zaštitu prava na samoodređenje, tj. prava izbora ponašanja usklađenog s osobnim prosudbama o tome što je ispravno, a što pogrešno. 'Tvrdra granica' tog prava... je njegova usklađenost s temeljnim vrijednosnim opredjeljenjima društvene zajednice" (Horvat Vuković, 2021, str. 436). Dworkin zapaža evoluciju slobode savjesti iz prava na vjersku slobodu u općenito pravo na etičku neovisnost (Dworkin, 2013, str. 132).

bi sigurnost države bila ozbiljno ugrožena,³ a to bi se dogodilo kada bi svi građani ili znatan broj njih uložio priziv savjesti. Važan element te dužnosti obrane države jest načelo jednakosti koje ga prožima.⁴ Kako bi dužnost sudjelovanja u vojnoj obvezi bila doživljena pravednom i time bila učinkovita, ona mora načelno jednako pogađati sve kategorije građana, bez preferencijalnog tretmana na temelju nečijeg statusa, ekonomske moći ili drugih osnova koje se ovisno o socijalnom kontekstu smatraju neprimjerenima.⁵

Važući te suprotstavljene skupine vrijednosti – osobnu slobodu naspram jednakosti te individualno dostojanstvo naspram grupnoga – nacionalni i supranacionalni sudovi različito odgovaraju na pitanje postojanja i opsega prava na priziv savjesti na vojnu službu. Tako je, na primjer, glede opsega prava na priziv savjesti, Vrhovni sud Izraela proglasio protuustavnim blanketno izuzeće iz vojne službe za ultraortodoksne učenike ješiva, sjemeništa za izučavanje židovskih vjerskih tekstova. Sud je držao da takvo izuzeće za tisuće studenata, koji inače ispunjavaju sve druge uvjete da budu pozvani u vojnu službu, disproporcionalno narušava načelo jednakog sudjelovanja građana u ispunjavanju civilnih dužnosti (Vrhovni sud Izraela, 2005, par. 28).⁶ Savezni ustavni sud Njemačke je pak držao da načelo jednakog sudjelovanja u građanskim dužnostima nameće pozitivnu obvezu nacionalnom zakonodavcu da

³ Na primjer, u svojoj odluci 2004Do2965 od 15. srpnja 2004. godine Vrhovni sud Republike Koreje držao je dužnost obnašanja vojne službe svakog muškog građanina Republike Koreje nužnom za osiguranje dostojanstva i vrijednosti građana Republike Koreje kao ljudskih bića. Bez takve obveze nacionalna sigurnost Republike Koreje bila bi ozbiljno ugrožena, a time i dostojanstvo svih njezinih građana (Vrhovni sud Republike Koreje, 2004, par. 1(B)(1-2)).

⁴ Sudjelovanjem u društvenom ugovoru građani preuzimaju dužnost pravičnog i solidarnog sudjelovanja u raspodjeli društvenih tereta i nesreća, što povratno oblikuje dužnost države da takvu raspodjelu i osigura, uključujući eliminacijom neustavne selektivnosti u obuhvatu dužnosti obrane (Rawls, 2001, str. 334). Ta selektivnost mora biti usko delimitirana i strogo provjeravana, a oni koji preuzmu dužnost obrane sklapaju s ostatkom naroda tzv. “drugi društveni ugovor” (Müller *et al.*, 2011, II). Švedski premijer u tom duhu navodi kako “državljanstvo nije [ne svodi se na, op. a.] tek putni dokument” (Kristersson, 2024). Izbjegavanje dužnosti sudjelovanja u solidarnoj obrani može se činiti kao kršenje algoritama pravičnosti, tj. kao *free riding* na tuđim naporima uloženima u zaštitu (Nili, 2025, str. 1 i 3).

⁵ Mnogi visoki nacionalni sudovi istaknuli su jednakost kao osnovni element vojnih obveza nametnutih građanima. Tako Vrhovni sud Izraela drži da je, u kontekstu obvezne vojne službe, izraelsko društvo obvezano principom jednakog sudjelovanja u ispunjavanju dužnosti uz jednako uživanje u ljudskim pravima (Law Library of Congress, 2012, str. 5). Slično tomu, Savezni ustavni sud Njemačke u svojoj je odluci iz 1985. usko povezoao ustavni zahtjev da vojna služba bude uređena pravedno s ustavnom obvezom građana da načelno jednako sudjeluju u građanskim dužnostima (BVerfGE, 1985, par. 47).

⁶ Za više informacija o ovoj odluci vidi Law Library of Congress (2012, str. 5-6 *et seq.*). Pitanje novačenja Hareda definitivno je riješeno odlukom Vrhovnog suda Izraela od 25. lipnja 2024. kojom je okončano njihovo izuzeće iz vojne službe. Vidi Vrhovni sud Izraela (2024).

osigura da se samo osobama kod kojih postoji stvaran i nepremostiv sukob između dubokog religijskog ili drugog uvjerenja i vojne obveze prizna pravo na priziv savjesti u tom kontekstu, a ne svakome tko želi izbjeći izvršavanje vojne obveze (BVerfGE, 1985, par. 47).

Ti i drugi slični procesi sudačkog odvagivanja suprotstavljenih vrijednosti i uspostavljanja pravedne ravnoteže u kontekstu prava na priziv savjesti na vojnu službu ne odvijaju se u vakuumu. Na odluke sudaca povezane s tumačenjem postojanja i opsega prava na priziv savjesti na vojnu službu često utječu društvene okolnosti. Okolnosti koje su obično od primarnog značenja u takvim slučajevima mogu se obuhvatiti terminom svijesti o stupnju vojne ugroze države. One obuhvaćaju određenu percepciju pojedinca, u ovom slučaju suca, koja ne mora nužno biti faktički točna, o sposobnosti države da zajamči sigurnost svojim građanima i opstojnost države u slučaju stvarnog ili potencijalnog međunarodnog sukoba vojne prirode. Načelno, kada prilikom odlučivanja o postojanju i opsegu prava na priziv savjesti sudac percipira da je stupanj ugroze države veći, veća je i vjerojatnost da će, kako bi osigurao da vojska raspolaže dovoljnim snagama, veću težinu dati kolektivnim vrijednostima jednakog sudjelovanja u zaštiti nacionalne sigurnosti naspram zaštiti individualne savjesti pojedinca i *vice versa*.

Eksplicitan primjer kako svijest o vojnoj ugrozi države utječe na odvagivanje suprotstavljenih interesa nalazimo u praksi Vrhovnog suda Republike Koreje. Taj je sud godinama, u kontekstu vojnih tenzija sa Sjevernom Korejom, odbijao interpretirati da je pravo na priziv savjesti na vojnu službu zaštićeno nacionalnim pravom. Tako je postupao usprkos više odluka Odbora za ljudska prava Ujedinjenih naroda (Odbor) kojima je specifično u odnosu na Republiku Koreju utvrđeno da je nepriznavanje tog prava protivno pravu na slobodu misli, savjesti i vjere zaštićenom čl. 18. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim slobodama (*Yeobum Yoon*, 2006; *Min-Kyu Jeong*, 2011; *Young-Kwan Kim*, 2014). U svojoj odluci 2016Do10912 iz 2018. godine Vrhovni sud odstupio je od dotadašnjeg stajališta priznavši pravo na priziv savjesti. Uzimajući u obzir trenutačnu ekonomsku moć Republike Koreje, njezinu obrambenu sposobnost te visoku razinu svijesti javnosti o sigurnosti zajedno s važnosti prava na priziv savjesti za očuvanje dostojanstva osobe, Vrhovni sud Republike Koreje zaključio je da je priziv savjesti opravdan razlog za odbijanje služenja vojnog roka (Kim, 2020, str. 27).

Predmetni rad istražuje taj odnos između interpretacije prava na priziv savjesti na vojnu službu i svijesti sudaca o stupnju vojne ugroze. Središnja je teza rada da upravo zbog promjena koje su u kolektivnoj europskoj svijesti o stupnju vojne ugroze europskih država nastupile zbog ruske invazije na Ukrajinu 2021. godine, dolazi do pokušaja reinterpretacije uspostavljenih međunarodnih standarda glede prava na priziv savjesti na vojnu službu u smjeru veće zaštite kolektivnih vrijedno-

sti. Ta reinterpretacija očituje se u odmaku od prije uspostavljenih standarda zaštite prema kojima je to pravo apsolutno i nederogabilno te u uspostavljanju novih ograničenja toga prava u kontekstu vođenja ozbiljnog obrambenog rata, posebice s obzirom na prirodu alternativne službe koju osobe koje su uložile priziv savjesti moraju izvršiti. Ta teza zastupa se u tri koraka. U prvom koraku objašnjava se geneza prava na priziv savjesti na vojnu službu u međunarodnom pravu. U drugom koraku prikazuje se kako je to pravo bilo formulirano i zaštićeno na međunarodnoj razini – u pravu Ujedinjenih naroda i Vijeća Europe – prije ruske invazije na Ukrajinu, tj. kad je svijest o stupnju vojne ugroze europskih država bila znatno niža. Nakon toga se u trećem koraku prikazuje kako su ti međunarodni standardi, djelovanjem nacionalnih sudova i supranacionalnih tijela u okolnostima prevladavanja svijesti o povećanom stupnju vojne ugroze europskih država, pod sve većim pritiskom kolektivnih vrijednosti u Europi. Rad završava zaključkom u kojem se sumiraju identificirane točke pritiska na postojeće standarde zaštite prava na priziv savjesti na vojnu službu te se kratko izlažu očekivana daljnja kretanja glede tumačenja tog prava.

2. Geneza prava na priziv savjesti na vojnu službu na međunarodnom planu

Za zaštitu prava na priziv savjesti u Europi najvažnija su dva međunarodna sustava zaštite ljudskih prava – sustav Vijeća Europe uspostavljen Europskom konvencijom za ljudska prava (EKLJP) te sustav Ujedinjenih naroda utvrđen Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima (MPGPP).

Ni EKLJP ni MPGPP nisu inicijalno poznavali pravo na priziv savjesti na vojnu službu. Ono nije bilo predviđeno tekstem tih međunarodnih ugovora ni kao samostalno pravo ni kao dio nekog šireg prava.⁷ Uz to je dugi niz godina postojala stabilna praksa Odbora i Europske komisije za ljudska prava (Komisija) da pravo na priziv savjesti na vojnu službu nije pokriveno tim međunarodnim ugovorima.⁸ Međutim, pod utjecajem prvenstveno pripadajućih političkih institucija u drugoj

⁷ Naprotiv, prilikom sastavljanja MPGPP-a filipinski delegat Mendez predložio je amandman koji bi u pravo na slobodu misli, savjesti i vjere eksplicitno uključio pravo na priziv savjesti na vojnu službu. Međutim, zbog protivljenja značajnog broja delegata drugih država Mendez je taj amandman povukao (Lippman, 1990, str. 44-45; Kessler, 2013, str. 760).

⁸ Čl. 8. st. 3. t. c (ii) MPGPP-a te čl. 4. st. 3. t. b EKLJP-a, koji se odnose na zabranu prisilnog rada, propisuju da se za potrebe tumačenja ovih dokumenata vojna služba ili – u zemljama u kojima se dopušta odbijanje obnašanja vojne službe zbog priziva savjesti – druga služba određena umjesto obvezne vojne službe neće smatrati prisilnim radom. Odbor i Komisija su u ranim slučajevima u kojima su pojedinci tvrdili da je pravo na priziv savjesti na vojnu službu zaštićeno MPGPP-om ili EKLJP-om tumačili te odredbe kao dokaz da MPGPP i EKLJP ostavljaju državama supotpisnicama izbor žele li uvesti alternativnu vojnu službu, tj. žele li priznati pravo na priziv savjesti na vojnu službu. Drugim riječima, da to pravo nije zaštićeno tim međunarodnim dokumentima. Vidi *LTK* (1985b) te *Grandrath* (1966).

polovici 20. stoljeća, a onda i seminalnim odlukama samog Odbora iz 2006. godine i Europskog suda za ljudska prava (ESLJP) iz 2011. godine to pravo postupno biva derivirano iz prava na slobodu savjesti, mišljenja i vjere zaštićenog čl. 9. EKLJP-a i čl. 18. MPGPP-a⁹ te mu se početkom 21. stoljeća priznaje izrazito visok stupanj pravne zaštite na međunarodnom planu.¹⁰

Prema pravnom povjesničaru Jeremyju Kessleru, za formulaciju tog prava na razini UN-a i Vijeća Europe ključno je djelovanje proturatnih i antikolonijalnih pokreta u drugoj polovici 20. stoljeća (Kessler, 2013, str. 753-757). U kontekstu američkog novačenja za Vijetnamski rat i hladnoratovskih tenzija zapadni proturatni pokreti (koji su okupili brojne udruge protivnika novačenja i vjerske udruge) okreću se 1960-ih zagovaranju univerzalnog prava na priziv savjesti. Temeljna je ideja osigurati priznanje prava pojedinca da odbije sudjelovati u ratnim operacijama ako se to protivi njegovoj savjesti (*ibid.*, str. 761). Proturatni pokreti takvo su pravo smatrali ključnim za građanski otpor vojnim operacijama svojih država te za izgradnju međunarodnog poretka u kojem UN-ovi standardi o protupravnosti ratovanja nisu samo mrtvo slovo na papiru (*ibid.*, str. 761-767). Sličan cilj zaštite tog prava – jačanje građanskog otpora vojnim aktivnostima kolonijalnih država – imali su i antikolonijalni pokreti. Međutim, njihova vizija prava na priziv savjesti znatno se razlikovala od one proturatnih pokreta. Dok su proturatni pokreti predmetno pravo povezivali sa savješću pojedinca i neskladom između te savjesti i sudjelovanja u vojnim aktivnostima generalno, antikolonijalni pokreti čvrsto su ga povezivali s pravom naroda na samoodređenje i otpor kolonijalnoj eksploataciji. Antikolonijalni pokreti radili su strogu razliku između odbijanja sudjelovanja u agresivnim ili imperijalističkim ratovima i pridonošenja vojnoj obrani radi antikolonijalne borbe ili drugih nezakonitih napada na državu, tvrdeći da bi se pravo na priziv savjesti trebalo odnositi samo na prvi od dva scenarija (*ibid.*, str. 770-777). Ideje o univerzalnom pravu na priziv savjesti, priznatom neovisno o vrsti sukoba glede kojeg se priziv ulaže, smatrali su opasnim za položaj svojih novonastalih država, tvrdeći da se mlade postkolonijalne države ne bi mogle uspješno obraniti od novog vanjskog napada u slučaju da takvo pravo moraju priznati (*ibid.*, str. 769).

⁹ Čl. 9. st. 1. EKLJP-a propisuje da “[s]vatko ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi; to pravo uključuje slobodu da se promijeni vjeroispovijed ili uvjerenje i slobodu da se pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, iskazuje svoju vjeroispovijed ili uvjerenje bogoslužjem, poučavanjem, praktičnim vršenjem i obredima”, dok čl. 18. st. 1. MPGPP-a navodi da “svatko ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjere. To pravo uključuje slobodu očuvanja ili prihvaćanja neke vjere ili uvjerenja po svom osobnom izboru, kao i slobodu da se pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, iskazuje svoju vjeru ili uvjerenje bogoslužjem, obredima, praktičnim vršenjem i poučavanjem”.

¹⁰ Za detaljniji prikaz povijesnog razvoja prava na priziv savjesti na međunarodnom planu vidi Kessler (2013), Lippman (1990), Hovey (1997) te Takemura (2009, str. 83-110).

Drugim riječima, između proturatnih i antikolonijalnih pokreta postojala je bitna razlika u shvaćanju kako pravo na priziv savjesti na vojnu službu treba biti uređeno. S jedne strane, proturatni pokreti nastojali su povezati postojanje i opseg tog prava sa subjektivnim stajalištima, tj. s percepcijom pojedinca o moralnosti njegova sudjelovanja u oružanom sukobu. S druge strane, antikolonijalni pokreti su postojanje i doseg tog istog prava željeli povezati s objektivnim činjenicama, tj. s pitanjem zakonitosti vojne operacije prema pravilima međunarodnog prava za koju se priziv savjesti ulaže.

U sustavu Vijeća Europe, gdje je utjecaj antikolonijalnih pokreta bio neznatan, proturatna pozicija vrlo je rano prevladala. Parlamentarna skupština je već 1967. godine izglasala Rezoluciju 337 kojom je držala da pravo na priziv savjesti proizlazi iz čl. 9. EKLJP-a te tražila od država supotpisnica da ga priznaju svim osobama koje se iz razloga savjesti ili dubokih uvjerenja vjerske, etičke, moralne, humanitarne, filozofske ili slične prirode protive obavljanju vojne dužnosti (Parlamentarna skupština Vijeća Europe, 1967a, par. a.1.1.; Lippman, 1990, str. 46). Takva proturatna koncepcija zadržala se u dokumentima Vijeća Europe sve do danas.¹¹

Na razini UN-a geneza prava na priziv savjesti ima drukčiji tijek. Zbog otpora antikolonijalnih pokreta i aktera koji su dijelili njihove interese, ponajprije afričkih i sovjetskih država, to pravo prvo biva priznato samo u ograničenom antikolonijalnom obliku. Ključni dokument datira iz 1978., a nastaje u kontekstu aparthejda u Južnoafričkoj Republici. Rezolucijom 33/165 Opća skupština UN-a prepoznala je pravo svih osoba da odbiju služiti u vojsci ili policiji koja provodi aparthejd, povezujući to pravo s čl. 18. MPGPP-a, te pozvala države da pruže azil svima koji napuste Južnoafričku Republiku zbog toga što, iz razloga povezanih sa svojom savješću, ne žele sudjelovati u provođenju aparthejda (Opća skupština UN-a, 1978). Oslanjajući se na tu rezoluciju, proturatni pokreti i zapadne države dalje lobiraju za priznanje generalnog prava na priziv savjesti na vojnu službu. Međutim, zbog protivljenja sovjetskih i afričkih država, na tom planu godinama nema napretka (Kessler, 2013, str. 775-777). Do obrata dolazi tek sa slabljenjem Sovjetskog Saveza 1980-ih, i to na razini Komisije za ljudska prava UN-a gdje proturatna koncepcija biva izborena prvo u obliku preporuke državama supotpisnicama da takvo pravo priznaju (Komisija za ljudska prava UN-a, 1987), a poslije u obliku deklaracije da takvo pravo

¹¹ Ključni dokumenti za razvoj proturatne koncepcije prava na priziv savjesti u Vijeću Europe uključuju spomenutu Rezoluciju 337 i Preporuku 478 Parlamentarne skupštine Vijeća Europe iz 1967. kojima se traži da se to pravo prizna kao sastavni dio čl. 9. EKLJP-a (Parlamentarna skupština Vijeća Europe, 1967a i 1967b); te kasniju Preporuku br. R (87)8 Odbora ministara Vijeća Europe kojom se od država supotpisnica EKLJP-a traži da priznaju to pravo (Odbor ministara Vijeća Europe, 1987). Za detaljniji pregled najvažnijih dokumenata u ovom području vidi Činar (2013, str. 105-111).

proizlazi iz prava na slobodu savjesti, mišljenja i vjere (Komisija za ljudska prava UN-a, 1989).¹² Time UN odlučno napušta antikolonijalnu koncepciju te se okreće proturatnoj (Weissbrodt, 1988, str. 54-56; Hovey, 1997, str. 221).

Takav razvoj predmetnog prava, odnosno njegova formulacija na međunarodnom planu ukazuje na jasan i ciljan odmak od povezivanja tog prava s objektivnim činjenicama koje se tiču prirode sukoba: istim činjenicama koje su danas ponovno u fokusu prilikom interpretacije tog prava u kontekstu ruske invazije na Ukrajinu. Taj odmak od objektivnih činjenica može biti uočen na dvije razine.

Prva razina tiče se generalnog povezivanja postojanja i opsega prava sa subjektivnim stajalištima pojedinca (proturatna koncepcija) umjesto s pitanjima prirode ratnog sukoba u kontekstu kojeg se priziv savjesti ulaže (antikolonijalna koncepcija). Pitanje ulaže li se priziv savjesti u kontekstu obrambenog ili ozbiljnog rata ne igra nikakvu eksplicitnu ulogu pri definiranju postojanja ili opsega prava na priziv savjesti na vojnu službu u analiziranim dokumentima UN-a ili Vijeća Europe kojima se potiče države supotpisnice ili se od njih traži da priznaju to pravo. Štoviše, isti dokumenti nastaju u kontekstu jasnog odmicanja od antikolonijalnih ideja da postojanje predmetnog prava mora ovisiti o takvim objektivnim činjenicama.

Druga razina tiče se same kvalitete subjektivnih stajališta, tj. motivacije osoba da ulože priziv savjesti. U analiziranim dokumentima fokus je na zaštiti osoba koje se zbog svoje savjesti “duboko” ili “uvjerljivo” protive vojnim aktivnostima *per se*. Pojedincu se nigdje eksplicitno ne ostavlja izbor da bira ratove u kojima želi sudjelovati ovisno o svojem shvaćanju njihove zakonitosti. Drugim riječima, nigdje se eksplicitno ne štiti tzv. selektivno pravo na priziv savjesti. Čini se da je jedino generalno protivljenje sudjelovanju u svim vojnim aktivnostima zaštićeno predmetnim dokumentima.¹³

Upravo u tom kontekstu značajne marginalizacije ikakvih objektivnih činjenica u međunarodnim dokumentima pri prosuđivanju postojanja i opsega prava na priziv savjesti na vojnu službu Odbor i ESLJP pristupaju njegovoj gradnji polazeći

¹² Od kasnijih dokumenata važno je još istaknuti Rezoluciju 1998/77 Komisije za ljudska prava UN-a koja potvrđuje pravo svake osobe da uloži priziv savjesti na vojnu službu te da ulaganje prava na priziv savjesti predstavlja legitimno izvršavanje njegovih ili njezinih prava na slobodu misli, savjesti i vjere pod čl. 18. MPGPP-a (Komisija za ljudska prava UN-a, 1998). Za detaljniji pregled dokumenata UN-a važnih za razvoj prava na priziv savjesti vidi Činar (2013, str. 61-68).

¹³ Na primjer, u analiziranim dokumentima Vijeća Europe navodi se da se pravo na priziv savjesti treba priznati osobama koje odbiju izvršiti vojnu službu zbog “razloga savjesti ili dubokih uvjerenja” (ranija formulacija, vidi Parlamentarna skupština Vijeća Europe, 1967a, par. A(1.1)) ili zbog “uvjerljivih razloga povezanih s njihovom savjesti” (kasnija formulacija, vidi Odbor ministara Vijeća Europe, 1987, par. A(1)). Drugi uvjeti ili kvalifikacije glede same savjesti ili službe za koju se priziv ulaže nisu navedeni.

od interpretacije prava na slobodu savjesti, mišljenja i vjere pod čl. 9. EKLP-a i čl. 18. MPGPP-a. U svoje dvije seminalne odluke s početka 21. stoljeća – Odbor u odluci *Yeo-Bum Yoon i Myung-Jin Choi protiv Republike Koreje* iz 2006. godine (*Yeo-Bum Yoon*, 2006), a ESLJP u presudi u predmetu *Bayatyan protiv Armenije* iz 2011. godine (*Bayatyan*, 2011) – ta tijela prvi put interpretiraju da pravo na slobodu savjesti, misli i vjere štiti pravo na priziv savjesti na vojnu službu.

3. Uspostavljanje međunarodnih standarda u kontekstu svijesti o niskom stupnju vojne ugroze

U svojem recentnom komparativnom pregledu stanja stvari povezanog s prizivom savjesti u vojnom kontekstu Europska komisija za demokraciju putem prava Vijeća Europe (Venecijanska komisija) navodi kako “ne postoji precizno uspostavljena definicija priziva savjesti”.¹⁴ S obzirom na to na ovom je mjestu potrebno pokušati prikazati tu definiciju kako ona proizlazi iz dosadašnje prakse Odbora i ESLJP-a.

Međutim, problem definicije prava na priziv savjesti u vojnom kontekstu više-dimenzionalan je i zahtijeva da se istovremeno sagleda više bitnih elemenata. Stoga, prije formuliranja same definicije, treba odgovoriti na sljedeća pitanja: tko ima pravo na priziv savjesti; u odnosu na što postoji to pravo; na što su ovlaštene osobe koje se pozivaju na pravo na priziv savjesti; u kojim se situacijama priznaje pravo na priziv savjesti; te kakva su moguća ograničenja prava na priziv savjesti.

Za sada uspostavljeno stajalište Odbora u vezi s definicijom prava na priziv savjesti, kako ona proizlazi iz članka 18. MPGPP-a, glasi: “Iako [MPGPP] ne navodi pravo na priziv savjesti izričito, Odbor smatra da se ono izvodi iz članka 18., utoliko ukoliko obveza sudjelovanja u upotrebi smrtonosne sile može ozbiljno biti u sukobu sa slobodom savjesti. Pravo na priziv savjesti na vojnu službu inherentno je pravu na slobodu misli, savjesti i vjere” (*Min-Kyu Jeong*, 2011, par. 7.3). Do te definicije Odbor došao kroz nekoliko faza. Napuštajući rana stajališta kako se priziv savjesti ne može povezati s člankom 18. MGPP-a (*Paavo Muhonen*, 1985a; *LTK*, 1985b), Odbor je najprije tek sugerirao takvu mogućnost,¹⁵ a potom ju je i

¹⁴ U svojoj “radnoj definiciji” Venecijanska komisija stoga nudi sljedeće obrazloženje: “ESLJP i Odbor za ljudska prava Ujedinjenih naroda generalno smatraju da se priziv savjesti temelji na pravu na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti u slučajevima gdje se ono sukobljava s prisilnom upotrebom sile po cijenu ljudskih života.” Vidi Venecijanska komisija (2025, par. 32). Ta definicija Venecijanske komisije, kao što se dalje prikazuje, ipak je neprecizna jer se u osnovi parcijalno oslanja na određenja koja nudi Odbor. U svojem širem metodološkom pristupu i analizi stanja stvari relevantnog općenito, a osobito za situaciju u Ukrajini, Venecijanska komisija na drugim mjestima kombinira oba izvora.

¹⁵ Odbor je prvi put sugerirao postojanje priziva savjesti, u smislu u kojem bi on mogao ili trebao biti priznat Paktom, tek 1993. godine u svojem Općem komentaru br. 22, i to na sljedeći

sasvim verificirao (*Yeo-Bum Yoon*, 2006, par. 8.3), ali ipak u znatno užem opsegu nego što to čini danas.¹⁶

S druge strane, ESLJP je u predmetu *Bayatyan* izričit fokus definicije prava na priziv savjesti u smislu aktivacije članka 9. EKLJP-a stavio na “protivljenje vojnoj službi kada je ono motivirano ozbiljnim i nepremostivim sukobom između obveze služenja u vojsci i savjesti pojedinca ili njegovih iskrenih i čvrstih vjerskih ili drugih uvjerenja” (*Bayatyan*, 2011, par. 110). No ta je inicijalna definicija poslije dopunjena u predmetu *Enver Aydemir* gdje je ESLJP priziv savjesti povezao s “vjerskim ili drugim uvjerenjima koja obuhvaćaju, posebno, čvrsto, trajno i iskreno protivljenje bilo kakvom sudjelovanju u ratu ili nošenju oružja” (*Enver Aydemir*, 2016, par. 81). Iako je ovdje, semantički gledano, riječ o različitim definicijama obveze koje se smatraju spornima u slučaju osoba koje se pozivaju na priziv savjesti (“vojna

način: “Pakt pravo na priziv savjesti ne navodi izričito, ali Odbor smatra da se takvo pravo može izvesti iz članka 18., utoliko ukoliko obveza upotrebe smrtonosne sile može ozbiljno biti u sukobu sa slobodom savjesti i pravom na očitovanje vlastite vjere ili uvjerenja” (Odbor, 1993, par. 11).

¹⁶ U tom je smislu bitno uočiti kako se ranija definicija prava na priziv savjesti, predstavljena u Općem komentaru br. 22 Odbora te korištena u predmetu *Yeo-Bum Yoon i Myung-Jin Choi protiv Republike Koreje*, odnosi, izričito, na “obvezu upotrebe smrtonosne sile” od strane osobe čiji je priziv savjesti u pitanju (Odbor, 1993, par. 5.11; *Yeo-Bum Yoon*, 2006, par. 8.3). Nasuprot tomu, kao što je istaknuto, postojeće stajalište izričito govori o “obvezi sudjelovanja u upotrebi smrtonosne sile” (*Min-Kyu Jeong*, 2011, par. 7.3). Ta razlika u formulacijama definicije nipošto nije zanemariva. Naime, činjenica je da “obveza upotrebe smrtonosne sile” i “obveza sudjelovanja u upotrebi smrtonosne sile” nisu iste obveze: dok prva upućuje na situaciju u kojoj osoba sama mora upotrijebiti takvu vrstu sile koja izravno ima, ili može imati, smrtonosni učinak, u drugom slučaju to može biti i obveza koja do takvog učinka dovodi neizravno, djelovanjem neke druge osobe koja smrtonosnu silu primjenjuje izravno. U praksi takvo razlikovanje dviju situacija, koje reflektira razlikovanje (su)počiniteljstva i sudioništva u vidu pomaganja, može imati različite posljedice. Za razlikovanje (su)počiniteljstva i pomaganja vidi Kazneni zakon (2024, čl. 36. i 38.). Međutim, iz analize relevantne prakse Odbora ostaje donekle nejasno radi li se o namjernoj genezi prava na priziv savjesti, upravo u smjeru širenja područja zaštite osoba koje se žele koristiti tim pravom, ili tek o omašci u korištenju različitih formulacija. Tako se, na primjer, Odbor u predmetu *Young-Kwan Kim i ostali protiv Republike Koreje*, u kojem u glavnom tekstu Komunikacije koristi drugu navedenu definiciju prava na priziv savjesti (obveza se odnosi na “sudjelovanje u upotrebi smrtonosne sile”), u bilješci kao dokaz za tu definiciju referira i na predmet *Yeo-Bum Yoon i Myung-Jin Choi protiv Republike Koreje* (koji pak koristi prvu navedenu definiciju) i na predmet *Jong-nam Kim i ostali protiv Republike Koreje* (koji koristi drugu navedenu definiciju) (*Yeo-Bum Yoon*, 2006, par. 8.3; *Jong-nam Kim*, 2012b, par. 7.3; *Young-Kwan Kim*, 2014, par. 7.3). No uzimajući u obzir da Odbor u svojoj kasnijoj praksi ipak konzistentno koristi drugu navedenu definiciju te da, kao i ESLJP, u biti nastoji proširiti područje zaštite osoba koje se pozivaju na zajamčena ljudska prava, što im je i osnovna funkcija, trebalo bi zaključiti kako je to slučaj i ovdje.

služba”, “služenje u vojsci”, “sudjelovanje u ratu” i “nošenje oružja”), te se definicije u praksi Suda koriste kombinirano.¹⁷

Iz tako iznesenih navoda Odbora i ESLJP-a moguće je dobiti određeni uvid u prije postavljena pitanja o tome tko ima pravo na priziv savjesti te u odnosu na što to pravo postoji.¹⁸ Tomu svakako treba dodati i činjenicu da utvrđivanje prava na priziv savjesti mora biti utemeljeno na postojanju “čvrstog, trajnog i iskrenog prigovora bilo kakvom sudjelovanju u ratu ili nošenju oružja” (*Enver Aydemir*, 2016, par. 81), odnosno da država ima ovlast tražiti utvrđivanje određenog “izvornog uvjerenja” osobe koja se poziva na priziv savjesti (*Dyagilev*, 2020, par. 62). Osim toga, pri utvrđivanju prava na priziv savjesti države imaju i određenu marginu diskrecije¹⁹ u smislu definiranja mehanizama kojima će prethodno preispitivati postojanje tog prava u svakom pojedinom slučaju (*Enver Aydemir*, 2016, par. 81), ali postupak koji pritom mora biti predviđen mora zadovoljavati uvjete učinkovitosti i dostupnosti (*Savda*, 2012, par. 98), a osobe koje ga provode moraju biti nezavisne (*Dyagilev*, 2020, par. 63).

U vezi s mogućim odgovorom na pitanje na što su ovlaštene osobe koje se pozivaju na pravo na priziv savjesti ovdje treba reći nešto o do sada uspostavljenim standardima u pogledu prirode alternativne (civilne) službe na koju su osobe koje se pozivaju na priziv savjesti ovlaštene.

¹⁷ U tom je smislu uočljivo kako ESLJP i u predmetu *Enver Aydemir*, u kojemu iznosi dopunsku definiciju prava na priziv savjesti, također koristi i onu inicijalnu iz predmeta *Bayatyan*. O tome vidi *Enver Aydemir* (2016, par. 75). Uz to, definicija iz predmeta *Bayatyan* korištena je za analizu ESLJP-a i u kasnijim predmetima. Vidi *Adyan* (2017, par. 53) i *Teliatnikov* (2022, par. 91).

¹⁸ Ovdje valja istaknuti kako je svaki pokušaj davanja jedinstvenih ili barem koherentnih i konzistentnih definicija pojmovna iznimno zahtjevan, ako ne i nemoguć zadatak. To proizlazi i iz činjenice da relevantna tijela koriste prilično različite termine da opišu pojam priziva savjesti i iz poznatog pristupa da se tumačenja “moraju procjenjivati u svjetlu konkretnih okolnosti svakog pojedinog slučaja”. Za ovo posljednje vidi, na primjer, *Bayatyan* (2011, par. 110).

¹⁹ Pojam “margine diskrecije” odnosi se na manevarski prostor ostavljen nacionalnim vlastima država članica Vijeća Europe u ispunjavanju njihovih obveza prema EKLJP-u. S obzirom na to da EKLJP predstavlja “najniži zajednički nazivnik” zaštite ljudskih prava u dvadeset i sedam država članica Vijeća Europe (svaka sa svojim pravnim i kulturološkim različitostima), na ESLJP-u je da balansira između dosljedne provedbe Konvencije i zaštite temeljnih prava te poštovanja suvereniteta država članica. Koncept margine diskrecije u tom smislu Suda daje fleksibilnost potrebnu za izbjegavanje štetnih sukoba s državama članicama. Širina margine diskrecije uvjetovana je stupnjem ostvarenog europskog konsenzusa, povezanog s tumačenjem značenja i načina zaštite pojedinog konvencijskog prava. Takav pristup odražava narav EKLJP-a kao “živućeg instrumenta” koji evoluirao korak s društvom – o načelnim kriterijima za primjenu doktrine margine procjene vidi više u studiji Vijeća Europe na: https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/lisbonnetwork/themis/echr/paper2_en.asp (Judicial Professions – The Lisbon Network, The Margin of Appreciation, pristupljeno 25. veljače 2026.).

U tom smislu, države koje nisu uspostavile alternativnu civilnu službu za osobe koje se žele koristiti pravom na priziv savjesti “uživaju samo ograničenu marginu diskrecije te moraju iznijeti uvjerljive i prevladavajuće razloge da opravdaju bilo kakvo zadiranje” (*Bayatyan*, 2011, par. 123). No uvođenje alternativne službe samo po sebi još nije dovoljno da bi se priznalo kako se poštuje članak 9. Konvencije. Prema tome, posebno relevantan aspekt zaštite odnosi se na pitanje kakve prirode treba biti alternativna služba na koju države supotpisnice mogu uputiti osobe koje izjave priziv savjesti na vojnu službu. ESLJP i Odbor postavljaju otprilike identične standarde u tom području.

ESLJP je u svojoj praksi od 2011. razvio standarde da će povreda čl. 9. EKLJP-a nastupiti ako alternativna služba nije, pravno ili faktički, prava alternativna služba civilnog karaktera te ako ima odvrćajući ili kažnjiv karakter (*Adyan*, 2017, par. 67). ESLJP pitanje radi li se o pravoj alternativnoj službi civilnog karaktera ocjenjuje uzimajući u obzir niz faktora, uključujući prirodu posla koji se odrađuje u toj službi, tko upravlja tom službom i tko je nadzire, koja pravila reguliraju njezino izvršavanje te njezin izgled na van (*Adyan*, 2017, par. 67-68; *Teliatnikov*, 2022, par. 106). Tako je u slučaju *Adyan protiv Armenije* (2017.) našao da alternativna služba koju je ponudila Armenija nije bila prave civilne prirode jer nije bila dovoljno odvojena od vojnog sustava, tj. nadzirale su je vojne vlasti koje su imale ovlast premjestiti osobe u drugu instituciju ili na drugo mjesto služenja; pojedini aspekti službe bili su regulirani u skladu s internim pravilima oružanih snaga, a osobe na civilnoj službi morale su nositi vojne uniforme (*Adyan*, 2017, par. 69). S druge strane, ESLJP je u istom predmetu ustanovio kako predugo trajanje civilne službe u odnosu na vojnu ima odvrćajući i kažnjiv karakter (*Adyan*, 2017, par. 70-71).

U slučaju *Teliatnikov protiv Litve* (2022.) ESLJP je držao da ponuđena alternativna služba nije bila prave civilne naravi iz sljedećih razloga: bila je pod upravom i kontrolom vojske; njezini su obnašatelji prema zakonu bili nazivani “novacima”; vrstu poslova koju su morali obavljati određivala je vojska; u slučaju da nije bilo odgovarajućeg civilnog posla, osobe bi se upućivale u druge institucije koje pripadaju sustavu nacionalne obrane; vojne vlasti upućivale bi takve osobe na dodijeljeno mjesto rada; upravitelj ustanove gdje bi se obavljala civilna služba morao je izvještavati vojne vlasti o zaduženjima, zadacima, uvjetima i vremenu obavljanja civilne službe za konkretne osobe; osobe na civilnoj službi mogle bi stegovno odgovarati jedino uz odobrenje vojne osobe; u slučaju mobilizacije moglo bi ih se pozvati da obavljaju vojnu službu (*Teliatnikov*, 2022, par. 107). Slično tomu, Odbor u svojoj praksi drži da alternativna služba mora biti civilne prirode, tj. mora biti izvan vojne sfere i ne smije biti pod vojnom upravom; na ostvarenje prava na priziv savjesti ne smije se utjecati prisilom; alternativna služba ne smije biti kažnjivog karaktera i mora se raditi o stvarnoj službi koja pridonosi zajednici i poštuje ljudska prava

(*Min-Kyu Jeong*, 2011, par. 7.3; *Atasoy*, 2012a, par. 10.4; *Jong-nam Kim*, 2012b, par. 7.4; *Young-Kwan Kim*, 2014, par. 7.3).

Konačno, na ovom je mjestu potrebno ponuditi i odgovor na pitanje u kojim se situacijama priznaje pravo na priziv savjesti. Aktualnost tog posebnog pitanja ne može biti veća, ne samo zbog već općepoznate globalne sigurnosne situacije već i zbog činjenice da dosadašnja praksa ESLJP-a u vezi s prizivom savjesti nije analizirala okolnosti koje bi uključivale scenarije proglašenja ratnog prava, rata ili mobilizacije.²⁰

U vezi s time ovdje je potrebno dati nekoliko iznimno važnih napomena.

Prvo, u predmetu *Bayatyan* ESLJP je utvrdio kako među državama postoje određene razlike kad je riječ o definiranju okolnosti u kojima se priznaje pravo na priziv savjesti, pa neke države to pravo priznaju samo u vrijeme mira, a neke samo u vrijeme rata ili mobilizacije (*Bayatyan*, 2011, par. 49). Sâm ESLJP to specifično pitanje u navedenom predmetu nije rješavao ili ga barem nije riješio definitivno. Štoviše, Venecijanska komisija u tom pogledu izričito navodi kako “[s]âm Sud stoga nije smatrao da je opseg prava na priziv savjesti od odlučujućeg značaja” (Venecijanska komisija, 2025, par. 47).²¹

Uz to, relevantne analize i teorijski pogledi na priziv savjesti često naglašavaju kako je to pravo učinkovito jedino ako se priznaje i u vrijeme ratnog stanja, a ne samo u miru (Venecijanska komisija, 2025, par. 46).²²

Drugo, kako je već istaknuto, ESLJP je u predmetu *Enver Aydemir protiv Turske* ograničio definiciju priziva savjesti na “vjerska ili druga uvjerenja koja obuhvaćaju, posebno, čvrsto, trajno i iskreno protivljenje” upravo “bilo kakvom sudjelovanju u ratu ili nošenju oružja” (*Enver Aydemir*, 2016, par. 81). Tako široka definicija jasno upućuje na to da ratno stanje nije isključeno iz dosega prava na priziv savjesti. S druge strane, s obzirom na to da su se predmeti u kojima je ESLJP do sada odlučivao odnosili upravo na vrijeme mira, a ne rata, iz postojeće prakse ESLJP-a također jasno proizlazi da nije isključeno ni mirnodopsko stanje.

Treće, ESLJP je tomu u istom predmetu dodao i formulaciju prema kojoj “države ugovornice imaju određenu marginu diskrecije u definiranju okolnosti u ko-

²⁰ Na ovu bitnu okolnost jasno upućuje i Venecijanska komisija. Vidi Venecijanska komisija (2025, par. 15).

²¹ Posljedično, to bi navodilo na zaključak kako ESLJP smatra prihvatljivim da pravo na priziv savjesti bude isključeno u nekoj od tih situacija (ratno stanje, mobilizacija, mirnodopsko razdoblje), ovisno o opredjeljenju konkretne države. No dodatni standardi koje je ESLJP izgradio, a koje navodimo u nastavku, ipak bitno sužavaju prostor regulatorne diskrecije država u tom pogledu.

²² U istom smislu, naglašeno je kako je “Odbor za ljudska prava kritizirao države članice koje priznaju priziv savjesti jedino u mirnodopsko vrijeme”. Vidi Venecijanska komisija (2025, par. 56).

jima priznaju pravo na priziv savjesti i u uspostavljanju mehanizama za ispitivanje zahtjeva za priziv savjesti” (Enver Aydemir, 2016, par. 81).

I četvrto, ESLJP je, također počevši od odluke u predmetu *Bayatyan*, vrlo jasno isticao kako države koje još nisu uspostavile alternativnu civilnu službu za osobe koje se žele koristiti pravom na priziv savjesti “uživaju samo ograničenu marginu diskrecije te moraju iznijeti uvjerljive i prevladavajuće razloge da opravdaju bilo kakvo zadiranje” (*Bayatyan*, 2011, par. 123).²³

Uz sve do sada navedeno u pogledu definicije prava na priziv savjesti ovdje navodimo još jednu bitnu distinkciju.

Naime, postoji značajna razlika između načina na koje pravo na priziv savjesti na vojnu službu koncipiraju Odbor i ESLJP. U oba slučaja to je pravo zaštićeno širim pravom na slobodu savjesti, mišljenja i vjere, koje ima dva glavna aspekta: *forum internum* te *forum externum*.²⁴ *Forum internum* aspekt slobode savjesti, mišljenja i vjere odnosi se na slobodu držanja i mijenjanja pojedinog vjerovanja ili mišljenja. Taj se aspekt tiče unutarnjeg stanja svijesti pojedine osobe, te ga čl. 9. EKLJP-a i čl. 18. MPGPP-a štite apsolutno, tj. država ne smije donositi niti može opravdati mjere kojima nastoji ograničiti taj aspekt predmetne slobode. Drugi je aspekt *forum externum*. Odnosi se na iskazivanje pojedinog vjerovanja ili mišljenja samostalno ili s drugima, tj. na manifestaciju internog uvjerenja prema van. Taj aspekt predmetne slobode nije apsolutan, već sukladno čl. 9. st. 2. EKLJP-a te čl. 18. st. 3. MPGPP-a može biti ograničen mjerama koje su propisane zakonom, služe jednom od propisanih legitimnih ciljeva te su “nužne u demokratskom društvu” ili “prijeko potrebne” za ostvarenje tih ciljeva.²⁵

U početku su Odbor i ESLJP koncipirali pravo na priziv savjesti na vojnu službu kao oblik iskazivanja savjesti ili vjere, tj. *forum externum*. U presudi *Bayatyan* ESLJP je tumačio odbijanje Jehovina svjedoka da pristupi služenju obveznog vojnog roka kao iskazivanje svog uvjerenja, a zatvorsku kaznu za izbjegavanje vojne obveze kao mjeru koja ograničava njegovo iskazivanje svog uvjerenja. ESLJP je posljedično primjenjivao test proporcionalnosti, ispitujući je li takvo zadiranje

²³ Vidi također *Adyan* (2017, par. 65) i *Teliatnikov* (2022, par. 95 i 109).

²⁴ Za više o binarnoj distinkciji *forum internum* i *forum externum* na temelju koje pravni teoretičari i praktičari koncipiraju slobodu misli, savjesti i vjere vidi Roberts (2023, str. 13-30).

²⁵ Čl. 9. st. 2. EKLJP-a tako navodi: “Sloboda iskazivanja vjeroispovijedi ili uvjerenja podvrgnut će se samo takvim ograničenjima koja su propisana zakonom i koja su u demokratskom društvu nužna radi interesa javnog reda i mira, zaštite javnog reda, zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih”, dok čl. 18. st. 3. MPGPP-a navodi: “Sloboda iskazivanja vjere ili uvjerenja može se podvrgnuti samo takvim ograničenjima koja su propisana zakonom i koja su prijeko potrebna radi zaštite javne sigurnosti, reda, zdravlja ili morala, ili temeljnih prava i sloboda drugih.”

mjera nužna u demokratskom društvu za postizanje jednog od legitimnih ciljeva (*Bayatyan*, 2011, par. 119-121). Slično je u odluci *Yeo-Bum Yoon* Odbor ispitivao predstavlja li zatvorska kazna Jehovinu svjedoku koji je odbio služiti obvezni vojni rok zbog iskrenih religijskih vjerovanja zadiranje u iskazivanje vjere nužno za zaštitu javne sigurnosti (*Yeo-Bum Yoon*, 2006, par. 8.3). Premda je u oba ta slučaja odgovor na kraju bio negativan te premda su i Odbor i ESLJP utvrdili povredu slobode savjesti, mišljenja i vjere u svakom naknadnom slučaju koji se ticao kažnjavanja osobe koja izjavi priziv savjesti bez pružanja mogućnosti izvršavanja alternativne službe, koncipiranje tog prava kao iskazivanja uvjerenja (tj. kao *forum externum*) državama supotpisnicama barem načelno ostavlja otvorenom mogućnost daljnjeg proporcionalnog ograničavanja njegova opsega.

Međutim, Odbor je u svojoj kasnijoj praksi odstupio od navedenog pristupa. U predmetu *Min-Kyu Jeong i ostali protiv Republike Koreje* prvi je put koncipirao kažnjavanje osoba koje ulože priziv savjesti na izvršavanje vojne službe kao povredu slobode držanja vjerovanja ili mišljenja, tj. povredu *forum internum* aspekta slobode savjesti (*Min-Kyu Jeong*, 2011, par. 7.4). Takav pristup, zbog apsolutne naravi tog aspekta slobode savjesti, onemogućuje državama supotpisnicama da postave legitimna ograničenja na pravo na priziv savjesti na vojnu službu.²⁶ Drugim riječima, pretvara to pravo u apsolutno pravo koje ne može biti vagano naspram državnih interesa.²⁷

Naposlijetku, u pregledu do sada izgrađenih međunarodnih standarda u vezi s pravom na priziv savjesti ovdje je potrebno nešto reći i o njegovim eventualnim ograničenjima, na način na koji su ona do sada koncipirana u praksi.

²⁶ U tom smislu Venecijanska komisija smatra da iz stajališta Odbora za ljudska prava proizlazi da “pravo na priziv savjesti na vojnu službu implicira nederogabilno pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti prema stavku 1. članka 18. MGPP-a, uz isključenje stavka 3.”, kao i da bi ono “čak moglo biti smatrano apsolutnim aspektom prava na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti te da ne bi dopuštalo nikakvo svoje ograničavanje” (Venecijanska komisija, 2025, par. 56).

²⁷ Ovaj zaokret u načinu koncipiranja prava na priziv savjesti na vojnu službu nisu podržali svi članovi Odbora. U svojem podupirućem izdvojenom mišljenju na *Min-Kyu Jeong i ostali protiv Republike Koreje* Yuji Iwasawa, Gerald L. Neuman i Michael O’Flaherty istaknuli su da je slučaj trebalo riješiti prema ranijem pristupu *forum externum*. Vidi *Min-Kyu Jeong* (2011, *appendix*). U idućem predmetu, *Cenk Atasoy i Arda Sarkut protiv Turske*, kada je Odbor ponovno primijenio pristup *forum internum*, Gerald L. Neuman u svojem je izdvojenom mišljenju, koje su podržali članovi Odbora Yuji Iwasawa, Michael O’Flaherty i Walter Kaelin, žestoko kritizirao većinu koja je takvu odluku izglasala. Tvrdio je da većina nije u svojoj odluci dala nikakva uvjerljiva objašnjenja zašto bi se priziv savjesti na vojnu službu trebao tumačiti kao apsolutno zaštićeno pravo na imanje uvjerenja ni kako bi se ono razlikovalo od drugih zahtjeva da osoba bude izuzeta iz pravnih obveza zbog svojih uvjerenja te da bi se on osobno vratio prijašnjem pristupu kojim se to pravo štiti pod konceptom iskazivanja uvjerenja. Vidi *Atasoy i Sarkut* (2012a, *appendix*).

Budući da Odbor koncipira pravo na priziv savjesti na vojnu službu putem pristupa *forum internum*, pitanje eventualnog redovnog ograničavanja tog prava kroz prizmu testa proporcionalnosti javlja se isključivo u sustavu zaštite uspostavljenom ESLJP-om. Treba istaknuti dva aspekta tog sustava zaštite. Prvi aspekt tiče se legitimnih ciljeva ograničavanja prava na slobodu mišljenja, savjesti i vjere iz čl. 9. EKLJP-a. Drugi aspekt tiče se dosadašnje uporabe testa proporcionalnosti od ESLJP-a u slučajevima koji se tiču ograničavanja prava na priziv savjesti.

Glede prvog aspekta, čl. 9. st. 2. EKLJP-a predviđa taksativnu listu mogućih legitimnih ciljeva ograničavanja prava na slobodu mišljenja, savjesti i vjere koja obuhvaća zaštitu javne sigurnosti, zaštitu javnog poretka, zdravlja ili morala te zaštitu prava i sloboda drugih. Legitimni cilj koji nedostaje na toj listi, a koji se može naći u drugim odredbama koje reguliraju dopuštene ciljeve ograničavanja pojedinih konvencijskih prava, poput prava na privatnost ili prava na slobodu izražavanja, jest “nacionalna/državna sigurnost” (čl. 8. st. 2. i čl. 10. st. 2. EKLJP-a).²⁸ Ta osnova, koja je trenutačno glavna osnova po kojoj se u široj pravnoj javnosti preispituje opseg prava na priziv savjesti, ne može ni načelno biti legitimni cilj mjera koje ograničavaju to pravo. Posljedično, te mjere moraju biti branjene po jednoj drugoj od ponuđenih osnova. S obzirom na raniju praksu argumentacije pred ESLJP-om može se očekivati da će države inzistirati na tome da se u tom smislu kao legitimni cilj istakne zaštita javne sigurnosti, javnog poretka ili prava i sloboda drugih.

Glede drugog aspekta, dosadašnje uporabe testa proporcionalnosti u slučajevima koji se tiču prava na priziv savjesti na vojnu službu, ESLJP je uspostavio strog nadzor nad zaštitom tog prava. Već je u presudi *Bayatyan* jasno dao do znanja da bilo kakvo ograničavanje ili dokidanje tog prava mora odgovarati na “hitnu društvenu potrebu” (*Bayatyan*, 2011, par. 123). Radi se o iznimno visokom standardu kontrole. Ono što (ne) zadovoljava standard dokazivanja hitne društvene potrebe ESLJP je najeksplicitnije adresirao s obzirom na Azerbajdžan, koji je jedna od rijetkih država Vijeća Europe koja još uvijek odbija priznati pravo na priziv savjesti na vojnu službu svojim građanima, pozivajući se *inter alia* na napetu regionalnu situaciju s Armenijom (*Mammadov*, 2019, par. 88). U predmetu *Mammadov protiv Azerbajdžana* ESLJP je utvrdio da samo pozivanje države supotpisnice na potrebu očuvanja njezine teritorijalne cjelovitosti bez jasnog objašnjenja zašto je pritom nužno dokidanje/ograničavanje prava na priziv savjesti nije dovoljno da prođe test proporcionalnosti (*Mammadov*, 2019, par. 97 i 98). Slično je Odbor, dok je još štiti pravo na priziv savjesti pod *forum externum* aspektom slobode savjesti, u vezi s Republikom Korejom utvrdio da su argumenti “državne sigurnosti” neuvjerljivi

²⁸ U tom smislu uočljivo je da ni čl. 18. st. 3. MPGPP-a ne navodi nacionalnu sigurnost kao jedan od legitimnih ciljeva ograničavanja.

usprkos tomu što Republika Koreja nije priznavala pravo na priziv savjesti zbog realne i općepoznate opasnosti od ekspanzivne politike Sjeverne Koreje (*Yeo-Bum Yoon*, 2006, par. 8.4). Odbor je držao da Republika Koreja nije, u kontekstu u kojem je sve veći broj država supotpisnica priznavao pravo na priziv savjesti, uspjela pokazati koje bi specijalne nepogodnosti nastale za nju u slučaju da prizna to pravo. Štoviše, Odbor je smatrao da je poštovanje savjesti tih pojedinaca važan faktor u osiguravanju kohezivnog i stabilnog pluralizma u društvu (*Yeo-Bum Yoon*, 2006, par. 8.4). Ni ESLJP ni Odbor nisu nikad bili otvoreni tek paušalnim argumentima o postojećoj vojnoj opasnosti, neovisno o (iskustveno) visokom stupnju izvjesnosti te opasnosti.

S druge strane, i EKLJP i MPGPP definiraju sustav derogacije u izvanrednim okolnostima. Tako čl. 15. EKLJP-a predviđa da “u vrijeme rata ili drugog izvanrednog stanja koje ugrožava opstanak naroda svaka visoka ugovorna stranka može, u opsegu koji je strogo određen potrebama tih izvanrednih prilika, poduzeti mjere koje derogiraju njezine obveze iz ove Konvencije”.

Slično tomu, čl. 4. st. 1. MPGPP-a predviđa da u “vrijeme izvanrednog stanja u kojemu je ugrožen opstanak naroda i koje je službeno proglašeno, države stranke ovoga Pakta mogu, u opsegu koji je strogo određen tim izvanrednim prilikama, poduzeti mjere koje derogiraju njihove obveze iz ovoga Pakta”. Oba međunarodna ugovora također taksativno navode prava koja ne mogu biti derogirana u izvanrednim okolnostima. Međutim, taj popis prava nije identičan. Dok EKLJP dopušta mogućnost da države članice derogiraju pravo na slobodu savjesti, mišljenja i vjere, zaštićeno čl. 9. tog Ugovora, čl. 4. st. 2. MPGPP-a izričito zabranjuje bilo kakvu derogaciju čl. 18. MPGPP-a. Posljedično, od strožeg standarda apsolutne zaštite prava na priziv savjesti pod *forum internum* aspektom slobode savjesti, mišljenja i vjere predviđenog MPGPP-om nije moguće odstupiti čak ni u slučaju ugrožavanja opstanka naroda.

Tomu, međutim, treba dodati još jedan aspekt, a to je odnos tih dvaju sustava zaštite ljudskih prava. Sve države potpisnice EKLJP-a i MPGPP-a dužne su primjenjivati standarde zaštite ljudskih prava uspostavljene obama ugovorima, pružajući viši stupanj zaštite pojedinog prava u slučaju načelnog postojanja istog prava u oba sustava. Glede specifičnog prava na priziv savjesti na vojnu službu, to je stupanj zaštite predviđen MPGPP-om, kojim je to pravo zaštićeno kao apsolutno pravo koje se, posljedično, ne može ni ograničavati niti može biti derogirano, čak ni u slučaju ugrožavanja opstanka naroda.

Takav zaključak ne proizlazi samo iz temeljnih načela međunarodnog prava, već i iz samih odredaba EKLJP-a i MPGPP-a u kojima se navodi da primjena jednog od tih ugovora ne smije utjecati na primjenu viših standarda zaštite ljudskih prava koji postoje prema nacionalnom ili međunarodnom pravu (čl. 53. EKLJP-a

i čl. 5. st. 2. MPGPP-a).²⁹ Nadalje, glede pitanja derogacije prava u izvanrednim okolnostima oba ugovora eksplicitno navode da derogacija ne smije biti nespojiva s drugim obvezama države prema međunarodnom pravu.³⁰ Posljedično, ni prilikom potencijalne derogacije od standarda prava na priziv savjesti na vojnu službu prema EKLJP-u države supotpisnice ne mogu odstupiti od svoje obveze zabrane derogacije prava na slobodu savjesti, mišljenja i vjere u opsegu u kojem je ono zaštićeno MPGPP-om, tj. *de jure* ne mogu derogirati pravo na priziv savjesti na vojnu službu.

Sve prethodno navedene aspekte prava na priziv savjesti koji pokazuju kako to pravo različito štite sustavi zaštite ljudskih prava Vijeća Europe i Ujedinjenih naroda sumiramo u sljedećoj tablici radi njihova lakšeg razumijevanja i usporedbe:

Relevantni aspekt zaštite prava na priziv savjesti	Sustav zaštite ljudskih prava Vijeća Europe	Sustav zaštite ljudskih prava Ujedinjenih naroda
(1) Tko ima pravo na priziv savjesti na vojnu službu?	Osoba čije je protivljenje vojnoj službi motivirano: (1) ozbiljnim i nepremostivim sukobom između obveze služenja u vojsci i njezine savjesti ili njezinih iskrenih i čvrstih vjerskih ili drugih uvjerenja (<i>Bayatyan</i> , 2011, par. 110); ili (2) vjerskim ili drugim uvjerenjem koje obuhvaća, posebno, čvrsto, trajno i iskreno protivljenje bilo kakvom sudjelovanju u ratu ili nošenju oružja (<i>Enver Aydemir</i> , 2016, par. 81).	Osoba za koju obveza sudjelovanja u upotrebi smrtonosne sile može ozbiljno biti u sukobu s njezinom slobodom savjesti (<i>Min-Kyu Jeong</i> , 2011, par. 7.3).

²⁹ Čl. 53. EKLJP-a navodi: “Ništa u ovoj Konvenciji neće se tumačiti kao da ograničava ili ukida bilo koje ljudsko pravo i temeljnu slobodu koji su priznati zakonima neke visoke ugovorne stranke ili bilo kojim drugim sporazumom kojega je ona stranka.” Slično tomu, čl. 5. st. 2. MPGPP-a navodi: “Nije dopušteno nikakvo ograničavanje ili derogiranje temeljnih ljudskih prava koja su priznata ili koja prema zakonu, konvenciji, propisima ili običaju postoje u nekoj državi stranci ovoga Pakta, pod izgovorom da ovaj Pakt ne priznaje takva prava ili da ih priznaje u manjem opsegu.” U tom je smislu jasno protumačeno sljedeće: “Članak 5. stavak 2. propisuje kako se MPGPP ne smije koristiti kao predložak za smanjenje razine zaštite zajamčene za građanska i politička prava prema drugim međunarodnim ugovorima ili prema propisima ili običajima u državama.” Vidi *Joseph et al.* (2000, str. 8).

³⁰ Čl. 15. st. 1. EKLJP-a te čl. 4. st. 1. MPGPP-a. Na puni značaj doseg te dvije odredbe De Schutter upućuje ovako (2010, str. 551): “Relevantne odredbe MPGPP-a (čl. 4), EKLJP-a (čl. 15) i Američke konvencije o ljudskim pravima (čl. 27) propisuju da su mjere kojima se derogiraju odredbe tih instrumenata dopuštene samo u onoj mjeri u kojoj nisu nespojive s drugim obvezama dotične države prema međunarodnom pravu. To ne znači samo da mjera dopuštena nakon što je država obavijestila o svojoj namjeri da odstupa od svojih obveza prema tim instrumentima ipak može, prema međunarodnom pravu, biti u suprotnosti s drugim obvezama države, te stoga i dalje ne biti dopuštena državi; štoviše, to znači da, kao uvjet prihvatljivosti prema samim odredbama o derogaciji, predmetne mjere moraju u potpunosti biti u skladu s drugim obvezama države prema međunarodnom pravu.”

(2) U odnosu na što postoji pravo na priziv savjesti na vojnu službu?	ESLJP u svojoj praksi naizmjenično koristi pojmove “vojna služba”, “služenje u vojsci”, “sudjelovanje u ratu” te “nošenje oružja” kako bi opisao na što se odnosi pravo na priziv savjesti (<i>Bayatyan</i> , 2011, par. 110; <i>Enver Aydemir</i> , 2016, par. 81).	U odnosu na obvezu sudjelovanja u upotrebi smrtonosne sile (<i>Min-Kyu Jeong</i> , 2011, par. 7.3).
(3) Na što su ovlaštene osobe koje se pozivaju na priziv savjesti?	Na pravu alternativnu službu civilnog karaktera koja nema odvratajući ili kažnjiv karakter (<i>Adyan</i> , 2017, par. 67).	Na alternativnu službu civilne prirode (<i>Min-Kyu Jeong</i> , 2011, par. 7.3; <i>Atasoy</i> , 2012a, par. 10.4; <i>Jong-nam Kim</i> , 2012b, par. 7.4; <i>Young-Kwan Kim</i> , 2014, par. 7.3).
(4) U kojim se situacijama priznaje pravo na priziv savjesti?	I u ratu i u miru: ESLJP ističe da se priziv savjesti odnosi na protivljenje “bilo kakvom sudjelovanju u ratu ili nošenju oružja” (<i>Enver Aydemir</i> , 2016, par. 81); u istom smislu Venecijanska komisija naglašava kako je pravo na priziv savjesti učinkovito jedino ako se priznaje i u vrijeme rata i u vrijeme mira (Venecijanska komisija, 2025, par. 46).	I u ratu i u miru: relevantna praksa Odbora ne sadrži eksplicitan odgovor, ali sve države potpisnice EKLJP-a i MPGPP-a dužne su primjenjivati standarde zaštite ljudskih prava uspostavljene obama ugovorima, pružajući viši stupanj zaštite pojedinog prava u slučaju načelnog postojanja istog prava u oba sustava (u tom smislu vidi čl. 5. st. 2. MPGPP-a).
(5) Kakva su moguća ograničenja prava na priziv savjesti?	Kao relativno pravo zaštićeno <i>forum externum</i> aspektom prava na slobodu savjesti, mišljenja i vjere sadržanim u čl. 9. EKLJP-a. Međutim, zbog uzajamnog odnosa sustava zaštite ljudskih prava Vijeća Europe i Ujedinjenih naroda sve države koje su potpisnice EKLJP-a i MPGPP-a dužne su primjenjivati viši standard zaštite prema MPGPP-u (čl. 53. EKLJP-a). Derogacija predmetnog prava nije izričito isključena čl. 15. EKLJP-a. Međutim, zbog uzajamnog odnosa sustava zaštite ljudskih prava Vijeća Europe i Ujedinjenih naroda sve države koje su potpisnice EKLJP-a i MPGPP-a dužne su primjenjivati viši standard zaštite prema MPGPP-u (čl. 53. EKLJP-a).	Kao apsolutno pravo zaštićeno <i>forum internum</i> aspektom prava na slobodu savjesti, mišljenja i vjere sadržanim u čl. 18. MPGPP-a. Derogacija predmetnog prava izričito je isključena čl. 4. MPGPP-a.

Na temelju analize koju smo izveli u promatranom pravnom okviru može se izgraditi definicija prava na priziv savjesti koja može služiti i u budućim istraživanjima.

Ta definicija glasi: pravo na priziv savjesti predstavlja apsolutno i nederogabilno pravo osobe koja se zbog svojih ozbiljnih vjerskih ili drugih uvjerenja protiv sudjelovanja u vojnoj službi da odbije sudjelovati u toj službi te da, u slučaju da je država uputi na izvršavanje alternativne službe, ta alternativna služba bude odgovarajućeg civilnog karaktera.

Međutim, novina je u vezi s aktualnom sigurnosnom situacijom u Europi, ali i ostatku svijeta pojava sve većih i opasnijih oružanih sukoba među državama, što je predmet razmatranja sljedećeg odjeljka.

4. Promjene u praksi pod sviješću o povećanoj vojnoj opasnosti

Invazijom Rusije na Ukrajinu 24. veljače 2022. godine sigurnosna situacija u Europi značajno se promijenila. Ideja permanentnog poslijeratnog mira među europskim nacijama (ponovno) je narušena, te su se europske države, kao i sama Europska unija, okrenule sve većoj militarizaciji i naoružavanju radi jačanja vojne sposobnosti u slučaju budućeg ratnog sukoba (Europski parlament, 2025).³¹ Hrvatska, koja je 2025. ponovno uvela obveznu vojnu obuku (“temeljno vojno osposobljavanje”) za svoje građane dobar je primjer tih kretanja.³²

U vezi s tim uočljivo je kako dosegnuti međunarodni standardi zaštite prava na priziv savjesti opisani u prethodnoj sekciji u praksi sve više dolaze u fokus pažnje. Analizom triju za potrebe ovoga rada odabranih pravnih izvora može se vidjeti koje su točke pritiska, tj. kako europska pravna misao u kontekstu napetih vojnih odnosa s Rusijom u interpretaciji prava na priziv savjesti na vojnu službu u prvi plan promiče kolektivne vrijednosti. U ovoj se sekciji analiziraju sljedeća tri pravna izvora:

³¹ Uz to, stavovi američkog predsjednika Trumpa o angažmanu SAD-a u NATO-u i o financijskim izdvajanjima za njega u Europi su većinom tumačeni kao znak američke nevoljkosti da joj i dalje jamči sigurnost (Spatafora, 2025). U tom kontekstu v. Strategiju obrane Republike Hrvatske koja ističe potrebu jačanja “strateške autonomije” EU-a kako bi mogao samostalno reagirati na sigurnosne prijetnje “kada transatlantski konsenzus izostane ili je otežan” i amortizirati “isključivu ovisnost o vanjskim akterima” (Strategija obrane Republike Hrvatske, par. 2.4).

³² Obvezno služenje vojnog roka za muškarce vojne obveznike, kao jedan od elemenata vojne obveze “svih za to sposobnih državljana” (čl. 47. st. 1. Ustava Republike Hrvatske), provodilo se do 1. siječnja 2008., a vojna obveza sastojala se od novačke obveze, obveze služenja vojnog roka (odnosno civilne službe) i obveze služenja u pričuvnom sastavu Oružanih snaga (čl. 21. Zakona o obrani). TVO je uveden Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o obrani od 13. studenoga 2025. (čl. 21. *et seq.*).

- a) dvije odluke kaznenopravnog odjela Vrhovnog suda Ukrajine o zakonitosti izricanja kaznenopravnih sankcija osobama koje se nisu odazvale na vojnu mobilizaciju: br. 601/2491/22 i br. 573/406/24 (Vrhovni sud Ukrajine, 2024 i 2025).³³ Ukrajina je zbog ruske invazije suspendirala pravo na priziv savjesti te započela kazneno progoniti osobe koje pokušaju to pravo ostvariti. Obje odluke tiču se Jehovinih svjedoka, koji su se odbili odazvati obveznoj vojnoj službi te su poslije pronađeni i pritvoreni. Vrhovni sud Ukrajine našao je njihovo pritvaranje zakonitim, elaborirajući pritom što se treba smatrati zakonitim ograničenjem prava na priziv savjesti na vojnu službu u kontekstu vođenja obrambenog rata s puno većim i jačim agresorom;
- b) presuda Saveznog vrhovnog suda Njemačke 4 ARs 11/24 kojom je utvrđeno da nije protivno Temeljnomo zakonu izručiti Ukrajini osobu koja namjerava uložiti priziv savjesti na vojnu službu – ali će u tome biti onemogućena – stoga što je to pravo ondje suspendirano u jeku ruske invazije (BGH, 2025).³⁴ Prema njemačkom pravu, sudovi moraju zaustaviti izručenje ako bi osobi koja se izručuje u državi u koju se izručuje bila povrijeđena temeljna prava zaštićena njemačkim ustavom ili ako bi došlo do kršenja međunarodnog prava. Savezni vrhovni sud Njemačke u toj je presudi ispitao međunarodne i nacionalne standarde zaštite prava na priziv savjesti na vojnu službu i zaključio da prema tim standardima to pravo može biti značajno ograničeno u slučaju rata kojim se država brani od agresije koju druga država provodi protivno pravilima međunarodnog prava;
- c) mišljenje Venecijanske komisije glede europskih i međunarodnih standarda zaštite prava na priziv savjesti na vojnu službu CDL-AD(2025)006 (Venecijanska komisija, 2025).³⁵ Venecijanska komisija bila je pozvana u predmetu koji je otvoren pred Ustavnim sudom Ukrajine, a u kojem se osporava ustavnost suspenzije prava na priziv savjesti na vojnu službu u kontekstu ruske invazije, da elaborira međunarodne standarde zaštite tog prava u kontekstu vođenja obrambenog rata. U svom mišljenju Venecijanska komisija opravdava znatne mogućnosti ograničavanja tog prava u kontekstu vođenja obrambenog rata kakav Ukrajina trenutačno vodi protiv Rusije.

³³ Odluka br. 573/406/24 dostupna je na: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126906863>, a odluka br. 601/2491/22 na: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120029741>.

³⁴ Odluka 4 ARs 11/24 od 16. siječnja 2025. godine dostupna je na: <https://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&sid=d0e7aa63d1e4a91e165fcc7d367edf3c&nr=140583&anz=1&pos=0>.

³⁵ Mišljenje CDL-AD(2025)006 dostupno je na: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2025\)006-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2025)006-e).

Točke pritiska koje se mogu identificirati iz predmetne analize mogu se podijeliti u dvije glavne kategorije. Prva kategorija prikazuje kako se suci nose s izloženom apsolutnom i nederogabilnom prirodom prava na priziv savjesti na vojnu službu prema međunarodnom pravu koja bi trebala onemogućiti ograničavanje tog prava zbog promijenjenih društvenih okolnosti. Druga kategorija tiče se pitanja kako suci, jednom kada su “otklonili” problem prirode prava na priziv savjesti, uspostavljaju ravnotežu između individualnih i kolektivnih vrijednosti u smjeru sve veće zaštite potonjih.

4.1. Priroda prava na priziv savjesti na vojnu službu

Da bismo razumjeli kako sva tri analizirana tijela adresiraju prezentiranu apsolutnu i nederogabilnu prirodu prava na priziv savjesti na vojnu službu, potrebno je prije svega obratiti pažnju na središnji koncept koji ona uvode prilikom tumačenja tog prava: određeni oblik ozbiljnog obrambenog rata. Taj koncept služi kao glavni razlog i opravdanje za davanje veće težine kolektivnim vrijednostima u trenutačnoj ravnoteži između individualnih i kolektivnih vrijednosti. Tako Vrhovni sud Ukrajine govori o situaciji obrambenog rata protiv puno većeg i jačeg agresora koji se odvija na velikom dijelu državnog teritorija (Vrhovni sud Ukrajine, 2025), a Venecijanska komisija o situaciji opće mobilizacije za potrebe obrambenog rata koji ugrožava samo postojanje države (Venecijanska komisija, 2025, par. 7, 45, 48). Kod Saveznog vrhovnog suda Njemačke fokus je više na elementu nezakonitosti nego na elementu ozbiljnosti, pri čemu se govori o obrambenom ratu koji vodi država koja je napadnuta protivno pravilima međunarodnog prava (BGH, 2025, par. 21). Ovdje treba uočiti kako taj središnji koncept obrambenog rata, pogotovo njegov element “ozbiljnosti”, u biti odgovara konceptu “izvanrednog stanja” predviđenog čl. 15. EKLJP-a te čl. 4. MPGPP-a, koji propisuju mogućnost derogacije od postojećih standarda zaštite u “vrijeme rata ili drugog izvanrednog stanja koje ugrožava opstanak naroda” ili u “vrijeme izvanrednog stanja u kojemu je ugrožen opstanak naroda” (čl. 15. EKLJP-a te čl. 4. MPGPP-a).

No premda sva tri tijela uvode određeni koncept ozbiljnog obrambenog rata, ni jedno od njih ne provodi balansiranje u kontekstu izvanredne situacije u kojoj se odstupa od “redovnih” standarda, tj. ni jedno od tih tijela ne tvrdi da se radi o odstupanju od redovnih standarda. Naprotiv, koncept ozbiljnog obrambenog rata uvodi se u redovni test proporcionalnosti predviđen za sva ograničenja slobode savjesti, misli i vjere i propisan čl. 9. st. 2. EKLJP-a ili čl. 18. st. 3. MPGPP-a. Najeksplicitniji je u tome Savezni vrhovni sud Njemačke koji u svojoj presudi, osim što i dalje pravo na priziv savjesti tretira u okviru koncepcije *forum externum*, priznaje da sloboda savjesti, misli i vjere prema MPGPP-u nije derogabilna, ali drži da to nije zapreka da se prilikom redovne ocjene proporcionalnosti nacionalnih mjera prema čl. 18. st. 3.

MPGPP-a ili čl. 9. st. 2. EKLJP-a izvanredna priroda rata u Ukrajini uzme u obzir (BGH, 2025, par. 45 i 46). Vrhovni sud Ukrajine isti zaključak daje prešutno, pristupajući balansirajućim vrijednostima u kontekstu "hitne društvene potrebe" standarda proporcionalnosti što ga je uspostavio ESLJP presudom *Bayatyan* i izvanredne prirode rata u Ukrajini, ali bez ikakvog ulaženja u pitanje sistema derogacije od postojećih standarda zaštite prava na slobodu savjesti, misli i vjere (Vrhovni sud Ukrajine, 2024 i 2025). Sa svoje strane, iako također priznaje nederogabilnost prava na priziv savjesti prema MPGPP-u te u tom segmentu jasno ukazuje na organsku povezanost MPGPP-a i EKLJP-a, Venecijanska komisija pitanje derogacije ne rješava izričito, argumentirajući kako je to nepotrebno jer je Ukrajina do trenutka kada Komisija izdaje svoje mišljenje već ukinula derogaciju članka 9. EKLJP-a (Venecijanska komisija, 2025, par. 58-62). S druge strane, u onom dijelu u kojem elaborira svoje viđenje mogućih ograničenja prava na priziv savjesti u kontekstu ratne mobilizacije Venecijanska komisija svoje argumente također izvodi na temelju ranije mirnodopske prakse ESLJP-a (Venecijanska komisija, 2025, par. 45-54).

Osim toga, sva tri tijela u svojim analizama selektivno biraju najpovoljnije međunarodne standarde. Ni Savezni vrhovni sud Njemačke ni Vrhovni sud Ukrajine ne osvrću se na prezentiranu činjenicu da Odbor u svojoj praksi tumači pravo na priziv savjesti na vojnu službu kao apsolutno pravo zaštićeno *forum internum* aspektom slobode misli, savjesti i vjere. Umjesto toga ta se tijela fokusiraju isključivo na praksu ESLJP-a prema kojoj je to pravo relativno i barem načelno može biti ograničeno u slučaju "hitne društvene potrebe". Vrhovni sud Ukrajine tom se praksom koristi još selektivnije: oslanjajući se na ESLJP kako bi zaključio da to pravo može biti balansirano naspram drugih društvenih interesa, smatra da nije potrebno dalje analizirati presude ESLJP-a glede tog prava jer su sve donesene u mirnodopskim situacijama i stoga su neprimjenjive na situaciju rata velikih razmjera poput Rusko-ukrajinskog (Vrhovni sud Ukrajine, 2025). Jedino tijelo koje priznaje apsolutnost prava na priziv savjesti kako ono proizlazi iz *forum internum* aspekta slobode misli, savjesti i vjere prema MPGPP-u, ali koje i dalje razmatra mogućnost njegova značajnijeg ograničavanja prema čl. 9. st. 2. EKLJP-a, jest Venecijanska komisija (Venecijanska komisija, 2025, par. 45-54). No i u mišljenju Venecijanske komisije uočljivo je oslanjanje na partikularno odabranu raniju praksu. Naime, u onom dijelu u kojem donosi svoje tumačenje mogućih ograničenja prava na priziv savjesti u kontekstu "mobilizacije i samoobrane od strane agresije" Venecijanska komisija referira se isključivo na predmete koje su rješavali ESLJP i njemački nacionalni sudovi, bez oslanjanja na praksu Odbora (Venecijanska komisija, 2025, par. 45-54).

Sagledavajući, dakle, usporedno praksu triju ovdje odabranih tijela (njemačkog i ukrajinskog suda te Venecijanske komisije), moguće je identificirati tri ključna elementa njihova interpretativnog pristupa prirodni prava na priziv savjesti i zaobi-

laženju problema njegove apsolutnosti i nederogabilnosti u kontekstu novonastalih vojno-sigurnosnih prijetnji: prvo, sva tri tijela supstancijalno se referiraju na određenu vrstu iznimno ozbiljne situacije koja odgovara pojmu izvanrednog stanja;³⁶ drugo, sva tri tijela, ipak, svoje analize provode u okvirima testova koji odgovaraju redovnim okolnostima, izbjegavajući pitanje (ne)derogabilnosti predmetnog prava;³⁷ i treće, sva tri tijela pritom se koriste samo odabranom ranijom praksom u tom području prema kojoj predmetno pravo nije apsolutno³⁸. U vezi s time važno je istaknuti sljedeće: najprije, upravo bi koncept izvanrednog stanja, koji omogućuje odstupanje od postojećih standarda zaštite ljudskih prava u smjeru veće zaštite društvenih interesa u iznimnim situacijama, načelno mogao biti dobra osnova sudskim tijelima za uspostavljanje nove ravnoteže između individualnih i kolektivnih vrijednosti koja bi bila ograničena na predmetne okolnosti. Uz to, ratna ili njima supstancijalno slična stanja (npr. ona koja uključuju ozbiljnu i neposrednu prijetnju opstanku države, samoobranu, opću mobilizaciju i sl.) ionako definicijski potpadaju pod pojam izvanrednog stanja. Drugim riječima, čim postoji neko od činjeničnih stanja koje definicijski potpada pod pravni pojam izvanrednog stanja, daljnje analize mogućih ograničavanja prava i sloboda trebalo bi provoditi u okvirima kriterija koji su predviđeni upravo za izvanredna stanja.

³⁶ Ovdje je bitno navesti kako je jedno od uobičajenih teorijskih opravdanja nužnosti izvanrednih djelovanja općenito pozivanje na određeni koncept novonastale vrste prijetnje, dakako, one koja ugrožava egzistencijalni opstanak države ili njezine populacije. U tom se smislu obično rezonira u smjeru dokazivanja prijetnje *sui generis* koja, upravo stoga što joj nema presedana, zahtijeva nove vrste izvanrednih djelovanja, odnosno tumačenja prava. Iz tog aspekta konstruiranje sintagmi poput “ozbiljnog obrambenog rata” nije neočekivano: ono se potpuno uklapa u ranije trendove, ali i prakse izvanrednih ili njima supstancijalno sličnih stanja, što je vidljivo kako kroz djelovanje zakonodavnih i izvršnih tijela tako i kod sudova. Reference na određeni fenomen *sui generis* egzistencijalne prijetnje kao temelja nužnosti novih vrsta djelovanja u teorijskoj literaturi vrlo su uočljive, i kod starijih i kod sasvim suvremenih autora. To potvrđuje da se radi o elementu koji ima središnje mjesto u teorijama izvanrednih postupanja. U tom smislu vidi, na primjer: Rossiter (1948, str. 298); Friedrich (1968, str. 558); Bačić (1997, str. 43-44); Ackerman (2006, str. 58-73); Posner (2006, str. 11); Yoo (2006, str. vii i ix-x); Griglio (2020, str. 51); Petrov (2020, str. 76); i Vyháněk *et al.* (2024, str. 390-391).

³⁷ I ova specifična propozicija može se lako povezati s određenim ranijim teorijskim pristupima izvanrednim djelovanjima, a prema kojima se i u okolnostima koje doista karakterizira izvanrednost situacije i dalje mogu primjenjivati redovni testovi ocjene ustavnosti, ali uz daljnje kvalifikacije prikladnosti stupnja sudskog popuštanja egzekutivnim izvanrednim akcijama. U tom smislu vidi, na primjer, “model redovnog stanja” u “mekoj” i “tvrdoj” verziji u Gross i Ní Aoláin (2006, str. 89-93).

³⁸ I selektivan pristup ranijoj praksi već je uočen kao jedna od karakteristika različitih normativnih opravdanja izvanrednih djelovanja, tako da ni u tom segmentu praksa povezana s aktualnim tretmanima prava na priziv savjesti konceptijski nije iznenađujuća. O takvom selektivnom pristupu ranijoj praksi vidi, na primjer, Michaelsen (2006, str. 2); Posner i Vermeule (2007, str. 3-5).

Međutim, oslanjanje na taj koncept kako bi se reinterpretila do sada uspostavljena ravnoteža glede prava na priziv savjesti na vojnu službu otvara u međunarodnom pravu barem dva bitna problema. Prvo, najvažnija je vjerojatno činjenica da se pravo na priziv savjesti razlikuje od većine drugih ljudskih prava po tome što je samo po sebi usmjereno na ratno stanje. Dok su druga prava usmjerena prvenstveno na mir i njihov smisao, u pravilu, ne bi bio doveden u pitanje ako bi bila značajnije ograničena tijekom izvanrednog stanja, pravo na priziv savjesti na vojnu službu usko je povezano sa samim vojnim sukobom. Kako bi bilo učinkovito, ono mora štiti osobu upravo za vrijeme rata, inače postaje bespredmetno.³⁹ Iz toga proizlazi da oslanjati se na koncept “izvanrednog stanja” za derogiranje prava koje bi trebalo biti učinkovito u tom istom izvanrednom stanju nije najsretnije normativno rješenje. I drugo, kako je već izloženo, prema MPGPP-u sloboda savjesti, misli i vjere – koja obuhvaća pravo na priziv savjesti na vojnu službu – ne smije biti derogirana ni za vrijeme izvanrednog stanja. Slijedom povezanosti međunarodnih ugovora (kako je to također već istaknuto) isto bi vrijedilo i u slučaju EKLJP-a (čl. 15. st. 1. EKLJP-a te čl. 4. st. 1. MPGPP-a). Činjenica da pravo na priziv savjesti ne može biti derogirano ni u izvanrednom stanju znači da se i tada imaju primjenjivati svi, a ponajprije do sada najviše dosegnuti elementi i standardi toga prava (čl. 53. EKLJP-a te čl. 5. st. 2. MPGPP-a). S obzirom na to da je najviši standard koji je u tom smislu do sada dosegnut onaj koji se odnosi na aspekt *forum internum*, a prema kojemu pravo na priziv savjesti postaje apsolutno, proizlazi da se ta kvalifikacija apsolutnog mora poštivati bez obzira na okolnosti, dakle i u izvanrednom stanju. Drugim riječima, ni postojanje izvanrednog stanja kao takvog ne bi moglo poništiti apsolutni karakter prava na priziv savjesti. Prema tome, principijelan pristup osiguranju prava na priziv savjesti, kako ono proizlazi iz tekstova međunarodnih ugovora, značio bi da se pravo na priziv savjesti uvijek, bez obzira na okolnosti, tretira na isti način.

Iz ranijeg pregleda relevantne prakse njemačkog i ukrajinskog suda te Venecijanske komisije, međutim, jasno proizlazi kako u sadašnjoj praksi takav *business as usual* pristup nije prihvaćen. Kako je već izloženo, prihvaćeni pristup tih triju tijela podrazumijeva tretiranje novonastalih situacija u okvirima testova predviđenih za redovna stanja, ali uz veći naglasak na kolektivnim vrijednostima naspram individualnog prava na priziv savjesti te uz partikularni pristup odabiru relevantne dosadašnje sudske prakse. Međutim, principijelno i cjelovito čitanje i uvažavanje

³⁹ Vidi kako ga definira Savezni ustavni sud Njemačke, npr: BVerfGE (1960). Također, vidi i prije iznesenu definiciju prava na priziv savjesti u predmetu *Enver Aydemir* gdje je ESLJP priziv savjesti povezao s “vjerskim ili drugim uvjerenjima koja obuhvaćaju, posebno, čvrsto, trajno i iskreno protivljenje bilo kakvom sudjelovanju u ratu ili nošenju oružja” (*Enver Aydemir*, 2016, par. 81).

dosegnutih standarda zaštite prema međunarodnim ugovorima zahtijevalo bi i u okvirima redovnih testova poštivanje najvišeg dosegnutog standarda zaštite prava na priziv savjesti, dakle ponovno standarda kvalificiranog njegovim *forum internum* aspektom. Drugim riječima, i ovdje bi, i tim više u odnosu na scenarij izvanrednog stanja, trebalo poštivati apsolutni karakter prava na priziv savjesti, odnosno odbaciti partikularni i uvažiti cjelokupni dosadašnji razvoj sudske prakse u tom području.⁴⁰

4.2. Uspostavljanje ravnoteže između individualnih i kolektivnih vrijednosti

Sljedeći aspekt interpretacije koji je potrebno analizirati jest kako ta tri tijela, jednom kad “otklone problem” nederogabilne i apsolutne prirode prava na priziv savjesti na vojnu službu, primjenom redovnog testa proporcionalnosti, opravdavaju značajnija ograničavanja tog prava u kontekstu vođenja obrambenog rata.

Tri su glavna aspekta tog balansiranja koja trebaju biti istaknuta i elaborirana. Prvo, kako ta tijela koncipiraju legitimni cilj ograničavanja prava na priziv savjesti na vojnu službu. Drugo, kakvu ulogu u balansiranju ima činjenica ozbiljnog obrambenog rata te kako je ona koncipirana. Treće, što tijela smatraju pravednom ravnotežom između individualnih i kolektivnih ustavnih vrijednosti, tj. nužnim ograničavanjem prava na priziv savjesti na vojnu službu.

Pitanje legitimnog cilja značajno je stoga što razlozi “nacionalne sigurnosti” nisu predviđeni kao jedan od mogućih legitimnih ciljeva ograničavanja slobode savjesti, misli i vjere ni prema čl. 9. st. 2. EKLJP-a ni prema čl. 18. st. 3. MPGPP-a. Stoga ograničavanje prava na priziv savjesti na vojnu službu mora težiti nekom drugom taksativno navedenom cilju kako bi bilo legitimno u kontekstu obrambenog rata. Venecijanska komisija vidi rješenje tog problema u koncipiranju mjera tijekom obrambenog rata u smjeru zaštite funkcioniranja nacije i života građana, tj. u smjeru “zaštite javne sigurnosti i zaštite prava i sloboda drugih”, što su dopušteni legitimni ciljevi prema čl. 9. st. 2. EKLJP-a (Venecijanska komisija, 2025, par. 38-40).⁴¹ Time

⁴⁰ U tom će smislu biti od izvanredne važnosti kako će drugi nacionalni sudovi, pogotovo Ustavni sud Republike Hrvatske, odgovoriti na ta doktrinarna i jurisprudencijska previranja na razmeđu “starog” i aktualnog postizanja ravnoteže između kolektivnih i individualnih vrijednosti, tj. kako će tumačiti nacionalne “ustavne krize” u odnosu prema međunarodnim obvezama koje su trenutačno u djelomičnom fluksu. Za dubinsko tematiziranje izvanrednih stanja i mogućnosti održanja konstitucionalizma u ekstremnim uvjetima vidi Albert i Roznai (2020). Među hrvatskim ustavnopravnim stručnjacima vidi npr. Gardašević (2014); Blagojević i Antunović (2023); Barić i Miloš (2022); i Bačić (2021).

⁴¹ Ovo pitanje u dosadašnjoj praksi ESLJP-a nije bilo definitivno riješeno, iako su u pojedinim predmetima stranke nudile argumentaciju u smislu da legitimna ograničenja prava na priziv savjesti treba tražiti u zaštiti javne sigurnosti, javnog poretka ili prava i sloboda drugih (*Bayatyan*,

se fokus s cilja nacionalne sigurnosti premješta na druge legitimne ciljeve propisane čl. 9. st. 2. EKLJP-a. Naznake sličnog pristupa vide se kod Vrhovnog suda Ukrajine, koji u odluci 601/2491/22 navodi zaštitu prava i sloboda drugih kao jednu od osnova za ograničavanje prava na priziv savjesti u kontekstu ozbiljnog obrambenog rata (Vrhovni sud Ukrajine, 2024). Međutim, primarni cilj na koji se Vrhovni sud Ukrajine poziva u obje analizirane presude jest potreba vođenja obrambenog rata, tj. poziva se na cilj koji je usko povezan s izostavljenim ciljem nacionalne sigurnosti (Vrhovni sud Ukrajine, 2024 i 2025). Slično postupa i Savezni vrhovni sud Njemačke, koji se ne upušta u detaljnije elaboriranje legitimnog cilja, već navodi da do značajnijeg ograničavanja mora doći zbog vođenja obrambenog rata.

Tri navedena tijela također ne definiraju jednako koncept “obrambenog rata”, otvarajući pitanje kakve bi prirode trebao biti obrambeni rat da bi opravdao značajnija ograničavanja prava na priziv savjesti na vojnu službu. Dva primarna elementa pojavljuju se u analiziranim odlukama, a to su ozbiljnost i nezakonitost obrambenog rata. Prvi ima primarnu ulogu u rezoniranju Vrhovnog suda Ukrajine i Venecijanske komisije, dok je drugi element ključan za Savezni vrhovni sud Njemačke.

Glede ozbiljnosti obrambenog rata, ona se može rangirati prema više faktora. Vrhovni sud Ukrajine u svojoj odluci 573/406/24 izlaže niz čimbenika koje uzima u obzir kako bi ocijenio ozbiljnost sukoba, uključujući veličinu i resurse agresora, veličinu bojišnice te prirodu i intenzitet napada (Vrhovni sud Ukrajine, 2025). Pitanje koje se čini odlučujućim za Vrhovni sud Ukrajine jest radi li se, na temelju ocjene svih faktora ozbiljnosti sukoba, o takvom obrambenom ratu u kojem je ugroženo samo postojanje napadnute države (Vrhovni sud Ukrajine, 2024 i 2025). U slučaju da je odgovor potvrđan, Vrhovni sud Ukrajine smatra da se može pristupiti ograničavanju prava na priziv savjesti. Slično tomu pristupu, Venecijanska komisija se u svojoj analizi fokusira na vrstu obrambenog rata za koji je potrebna opća mobilizacija ili regrutacija građana kako bi se obranila zemlja (Venecijanska komisija, 2025, par. 41, 45 i 72), također sugerirajući da ne opravdava svaki obrambeni rat potrebu za značajnijim ograničavanjem prava na priziv savjesti. Što je potreba za mobilizacijom građana veća, to će biti moguće uspostaviti i veća ograničenja prava

2011, par. 117; *Teliatnikov*, 2022, par. 94). U predmetu *Adyan* ESLJP je samo načelno naveo da će zadiranje u pravo biti prihvatljivo prema članku 9. EKLJP-a ako, između ostaloga, “promiče jedan ili više legitimnih ciljeva prema stavku 2.” (*Adyan*, 2017, par. 60). Na raniju praksu zaobilaznja rješavanja problema legitimnog cilja upozorava i W. A. Schabas: “... primjeri kršenja članka 9. stavka 1. zbog propusta države da iznese uvjerljivo pravno i činjenično opravdanje za zadiranje relativno su izolirani. U praksi, taj dio analize rijetko je osobito značajan. Nije neuobičajeno da Sud jednostavno potpuno prijeđe preko tog pitanja i prebaci se na srž rasprave, koja se odvija pod rubrikom ‘nužnosti u demokratskom društvu’, te da na taj način utvrdi kršenje posljednjeg elementa testa, bez obzira na to je li ispunjen uvjet legitimnog cilja” (Schabas, 2015, str. 436).

na priziv savjesti. U obje navedene analize, Vrhovnog suda Ukrajine i Venecijanske komisije, implicirana je nezakonitost takvog rata, ali taj element nije detaljnije problematiziran.⁴² Međutim, u odluci Saveznog vrhovnog suda Njemačke, gdje se suspenzija prava na priziv savjesti opravdava činjenicom da je država napadnuta protivno pravilima međunarodnog prava, kriterij nezakonitosti ima samostalnu i odlučujuću ulogu prilikom razmatranja zakonitosti ograničavanja prava na priziv savjesti na vojnu službu (BGH, 2025, par. 29.2 i 51). Takav pristup mogao bi biti problematičan jer bi mogao dopustiti mogućnost značajnog ograničavanja prava na priziv savjesti bez uzimanja u obzir ozbiljnosti samog sukoba za državu, tj. i manji vojni napad na manji dio teritorija neke države mogao bi omogućiti dalekosežne suspenzije ili ograničavanje predmetnog prava.

Zadnji element po kojem se tri tijela razlikuju u svojim interpretacijama jest kako određuju ravnotežu između individualnih i kolektivnih vrijednosti, tj. što smatraju nužnim ograničavanjem prava na priziv savjesti na vojnu službu u okolnostima ozbiljnog obrambenog rata. Najdalje od svih ide Savezni vrhovni sud Njemačke koji se, uz to što postavlja najširu koncepciju obrambenog rata, u tom smislu eksplicitno referira na mogućnost postojanja “egzistencijalne krize za državu” te zaključuje da u takvoj situaciji pravo na priziv savjesti na vojnu službu može biti u potpunosti suspendirano (BGH, 2025, par. 50). Venecijanska komisija i Vrhovni sud Ukrajine puno su oprezniji u svojim zaključcima. Oba tijela fokusiraju se na pitanje prirode službe koju osoba koja uloži priziv savjesti na vojnu službu mora odraditi, tj. propituju bi li ravnoteža između savjesti osobe i društvenih interesa bila ostvarena u slučaju da je ta osoba i dalje izuzeta od služenja na poziciji koja uključuje uporabu oružja, ali da služba koju obavlja ne mora više biti isključivo civilne prirode. Tako Venecijanska komisija jasno izlaže da se jezgra prava na priziv savjesti na vojnu službu sastoji od toga da osoba koja je izjavila priziv savjesti ne smije ni pod kojim uvjetima, čak i u samoobrani, biti obvezna upotrebljavati oružje (Venecijanska komisija, 2025, par. 54). Dok ta jezgra ne može biti ograničena, Venecijanska komisija ostavlja otvorenom mogućnost da država, ako je to nužno, uključi u vojne strukture osobe koje su uložile priziv savjesti, ali na pozicijama koje ne podrazumijevaju uporabu oružja. Međutim, to je po mišljenju Venecijanske komisije moguće

⁴² Razlog tomu vjerojatno je činjenica da se obje analize odnose specifično na rusku invaziju na Ukrajinu, oko čije protupravnosti postoji širok europski konsenzus. Uz to, u analizi Venecijanske komisije mogu se uočiti i sasvim eksplicitni elementi koji upućuju na to da ta Komisija u obzir uzima i druge relevantne kriterije kvalifikacije prijetnje. Komisija tako postavlja pitanje postoji li opravdanje za nužno ograničavanje prava na priziv savjesti i kada se radi o situaciji “samoobrane od strane agresije”. S obzirom na to da je agresija sama po sebi protupravna, ta okolnost upućuje na zaključak kako i Venecijanska komisija u svojoj analizi u obzir uzima problem “nezakonitosti” rata (Venecijanska komisija, 2025, par. 45).

jedino ako te osobe ne mogu pridonijeti obrani zemlje obavljanjem alternativne civilne službe ili ako pristanu biti podvrgnute vojnom zapovjedništvu (Venecijanska komisija, 2025, par. 50-53 i 66). U tom je aspektu pozicija Venecijanske komisije opreznija od pozicije Vrhovnog suda Ukrajine, koji ne postavlja tu ogradu i ne vidi zapreke da osobe koje izjave priziv savjesti budu mobilizirane pa potom u sklopu vojne strukture raspoređene na pojedinu poziciju koja ne podrazumijeva uporabu oružja (Vrhovni sud Ukrajine, 2024 i 2025).

Sagledavajući ta tri analizirana aspekta zajedno, može se zaključiti da sva tri tijela relativno slično pristupaju pitanju nederogabilnosti i apsolutne prirode prava, dok se značajnije razlike javljaju prilikom samog balansiranja. Na jednom je kraju Venecijanska komisija, koja jasno definira legitimni cilj različit od nacionalne sigurnosti te priznaje samo minimalna ograničavanja predmetnog prava (alternativna služba vojne prirode bez nošenja oružja) u iznimnim okolnostima (opća mobilizacija ili regrutiranje građana). Na drugom je kraju Savezni vrhovni sud Njemačke, koji gotovo da ne definira legitimni cilj i priznaje suspenziju predmetnog prava u manje iznimnim okolnostima (nezakonit napad na državu). Drugim riječima, dok Venecijanska komisija daje interpretaciju koja minimalno odstupa od trenutanih međunarodnih standarda, Savezni vrhovni sud Njemačke postojeću međunarodnopravnu ravnotežu narušava značajnim odstupanjem od njih.⁴³

5. Zaključna razmatranja

U prethodnom smo dijelu rada (podnaslov 3.), a na temelju analize izvedene u promatranom pravnom okviru, ponudili definiciju prava na priziv savjesti koja može poslužiti i u budućim istraživanjima: pravo na priziv savjesti predstavlja apsolutno i nederogabilno pravo osobe koja se zbog svojih ozbiljnih vjerskih ili drugih uvjerenja protivi sudjelovanju u vojnoj službi da odbije sudjelovati u toj službi te da, u slučaju da je država uputi na izvršavanje alternativne službe, ta alternativna služba bude odgovarajućeg civilnog karaktera.

Iz usporedbe pristupa dvaju europskih sudova i Venecijanske komisije kao tijela Vijeća Europe interpretaciji prava na priziv savjesti na vojnu službu u jeku ruske invazije na Ukrajinu 2021. godine (podnaslov 4.) te postojećih standarda zaštite tog prava na međunarodnom planu prije tog oružanog sukoba (podnaslovi 2. i 3.) jasno proizlazi osnovanost središnje teze predmetnog znanstvenog rada: da zbog promjena koje su nastupile u kolektivnoj europskoj svijesti o stupnju vojne ugroze europskih država zbog ruske invazije na Ukrajinu 2021. godine, dolazi do pokušaja

⁴³ Prezentirane zaključke Saveznog vrhovnog suda Njemačke žestoko su kritizirali pojedini nacionalni ustavni stručnjaci kao protivne ustavnim standardima zaštite prava na priziv savjesti. Vidi Groh (2025).

reinterpretacije uspostavljenih međunarodnih standarda glede predmetnog prava u smjeru sve veće zaštite kolektivnih vrijednosti.

Taj pomak prema kolektivnim vrijednostima očituje se u izloženim “točkama pritiska”. Prva utvrđena točka pritiska odnosi se na nastojanja analiziranih tijela da otklone apsolutnu i nederogabilnu prirodu prava na priziv savjesti u okolnostima ozbiljnog obrambenog oružanog sukoba. Druga točka pritiska odnosi se na značajno ograničavanje predmetnog prava primjenom redovnog testa proporcionalnosti. Razina novopostavljenih ograničenja varira između analiziranih tijela, ali minimalni zajednički nazivnik očituje se u nekoj vrsti uključivanja osoba koje su uložile priziv savjesti u vojne strukture koje ne zahtijevaju nošenje oružja u slučaju ozbiljnog obrambenog oružanog sukoba u kojem je ugrožena sama opstojnost države.

Takvo odstupanje od prije uspostavljenih standarda zaštite prava na priziv savjesti dovodi do diskontinuiteta u dosadašnjem linearno progresivnom razvoju ljudskih prava i sloboda usmjerenom prema ostvarenju sve više razine njihove zaštite. U tom smislu ponovno upućujemo na esencijalnu interpretativnu logiku sadržanu u, na primjer, predmetu *Bayatyan* u kojem je kao ključna točka preokreta u smjeru priznanja prava na priziv savjesti korišten upravo klasični argument da je EKLJP “živi instrument”, koji treba sagledavati u okviru novih uvjeta i prevladavajućih suvremenih stajališta o značaju ljudskih prava u demokratskim državama. Sličan je normativni pristup u smjeru priznanja tog prava, i uz to jačanja njegove zaštite, jasno vidljiv i u praksi Odbora, kako je već prikazano.

Međutim, odstupanje od postojećih standarda nije iznenađujuće. Život pravnih standarda rijetko prestaje njihovim uspostavljanjem, već su oni u pravilu kontinuirano izloženi reinterpretaciji u kontekstu novih okolnosti koje prvotno nisu nužno bile uzete u obzir.

U našem slučaju jasno je da analizirana tijela smatraju da su novi sigurnosni izazovi nešto što u dosadašnjoj praksi nije bilo valjano razmatrano, a što posljedično zahtijeva izgradnju novih standarda mogućih ograničavanja prava na priziv savjesti,⁴⁴ uz istodobno ograničavanje do sada dosegnutih, striktno “mimodopskih” razina zaštite.⁴⁵ Središnje interpretacijsko mjesto pritom ima postulat nastupanja novonastalih okolnosti koje nemaju presedana, a koje smo prije za potrebe ovog rada kvalificirali zajedničkom sintagmom “ozbiljnog obrambenog rata”. Upravo u tom smislu, u kontekstu potencijalnog širenja ili jačanja sigurnosnih prijetnji, mo-

⁴⁴ U tom je smislu uočljivo kako, na primjer, Venecijanska komisija u ključnom dijelu svojeg obrazloženja mogućih ograničenja prema čl. 9. st. 2. ESLJP-a iznosi sljedeće: “Postavlja se pitanje postoji li takva prevladavajuća društvena potreba prema kojoj je iznimka od priznanja prava na priziv savjesti nužna u slučajevima mobilizacije i samoobrane od strane agresije.” Vidi Venecijanska komisija (2025, par. 45).

⁴⁵ Odluka Vrhovnog suda Ukrajine br. 573/406/24 od 15. travnja 2025. godine.

guće je očekivati i daljnje točke pritiska na pravo na priziv savjesti. Analizu tog specifičnog aspekta mogućeg razvoja događaja ostavljamo za sljedeću priliku.

Nacionalni sudovi koje smo ovdje razmatrali vjerojatno su prva, ali ne i posljednja tijela koja će u kontekstu pojačane svijesti o stupnju vojne ugroze europskih zemalja ići u tom smjeru. Pitanje koje se postavlja jest hoće li supranacionalna tijela pod takvim pritiskom ostati pri svojim trenutačnim strogim standardima zaštite ili će odstupiti od njih u smjeru zaštite kolektivnih vrijednosti i ustanoviti novu etapu u razvoju prava na priziv savjesti na vojnu službu.

LITERATURA

Knjige i poglavlja u knjigama

- Ackerman, B. (2006) *Before the Next Attack (Preserving Civil Liberties in an Age of Terrorism)*. New Haven: Yale University Press.
- Albert, R. i Roznai, Y. (ur.) (2020) *Constitutionalism Under Extreme Conditions – Law, Emergency, Exception*. Berlin: Springer.
- Činar, Ö. H. (2013) *Conscientious Objection to Military Service in International Human Rights Law*. London: Palgrave Macmillan.
- De Schutter, O. (2010) *International Human Rights Law – Cases, Materials, Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dworkin, R. (2013) *Religion Without God*. Cambridge: Harvard University Press.
- Friedrich, C. J. (1968) *Constitutional Government and Democracy – Theory and Practice in Europe and America*. 4. izd. Waltham: Blaisdell Publishing Company.
- Gardašević, Đ. (2014) *Ograničenja ljudskih prava i temeljnih sloboda u izvanrednim stanjima*. Zagreb: Hrvatska udruga za ustavno pravo.
- Gross, O. i Ní Aoláin, F. (2006) *Law in Times of Crisis – Emergency Powers in Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hovey, M. (1997) “Interceding at the United Nations: The Human Right of Conscientious Objection” u Smith, J., Chatfield, C. i Pagnucco, R. (ur.) *Transnational Social Movements and Global Politics*. Syracuse: Syracuse University Press, str. 214-224.
- Joseph, S., Schultz, J. i Castan, M. (2000) *The International Covenant on Civil and Political Rights – Cases, Materials, and Commentary*. Oxford: Oxford University Press.
- Posner, E. A. i Vermeule, A. (2007) *Terror in the Balance – Security, Liberty and the Courts*. Oxford: Oxford University Press.
- Posner, R. A. (2006) *Not a Suicide Pact – the Constitution in a Time of National Emergency*. Oxford: Oxford University Press.

- Rawls, J. (2001) *A Theory of Justice: Revised Edition*. 4. izd. Cambridge: Harvard University Press.
- Roberts, C. K. (2023) *Freedom of Religion or Belief in the European Convention on Human Rights*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rossiter, C. L. (1948) *Constitutional Dictatorship – Crisis Government in the Modern Democracies*. Princeton: Princeton University Press.
- Schabas, W. A. (2015) *The European Convention on Human Rights – A Commentary*. Oxford: Oxford University Press.
- Takemura, H. (2009) *International Human Right of Conscientious Objection to Military Service and Individual Duties to Disobey Manifestly Illegal Orders*. Berlin: Springer.
- Yoo, J. (2006) *The Powers of War and Peace – the Constitution and Foreign Affairs after 9/11*. Chicago: The University of Chicago Press.

Znanstveni radovi

- Bačić, A. (1997) “Odredbe o ‘stanju nužnosti’ u Ustavu Republike Hrvatske iz 1990. godine (rekapitulacija)”, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 34, str. 199-226.
- Bačić, P. (2021) “Corona ante portas i ‘ustav izvanrednog stanja’ u aktualnoj politici i pravu sporta”, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 58, str. 105-120.
- Barić, S. i Miloš, M. (2022) “Mapping the Constitutional Terrain of Vulnerability in the Covid Pandemic: The Croatian Case”, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 43 (2), str. 431-451.
- Blagojević, A. i Antunović, M. (2023) “Izvanredno stanje u kontekstu COVID-a 19: hrvatski ustavnopravni okvir i praksa”, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 60, str. 119-144.
- Griglio, E. (2020) “Parliamentary Oversight under the Covid-19 Emergency: Striving Against Executive Dominance”, *The Theory and Practice of Legislation*, 8 (1-2), str. 49-70.
- Horvat Vuković, A. (2021) “Ustav Republike Hrvatske i priziv savjesti u pružanju zdravstvenih usluga” u Bačić, A. (ur.) *Ustavne promjene i političke nagodbe: Republika Hrvatska između ustavne demokracije i populizma*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, str. 435-464.
- Kessler, J. (2013) “The Invention of a Human Right: Conscientious Objection at the United Nations”, *Columbia Human Rights Law Review*, 44 (3), str. 753-791.
- Kim, J. H. (2020) “The Judicial Responsibility to Guarantee Fundamental Rights: Reviewing the Decision of the Supreme Court of Korea on Conscientious Objection to Military Service”, *Asian-Pacific Law & Policy Journal*, 22 (1), str. 1-50.
- Lippman, M. (1990) “The Recognition of Conscientious Objection to Military Service as an International Human Right”, *International Law Journal*, 21 (1), str. 31-66.

- Michaelsen, C. (2006) "Balancing Civil Liberties Against National Security? A Critique of Counterterrorism Rhetoric", *University of New South Wales Law Journal*, 29 (2), str. 1-21.
- Nili, S. (2025) "No escaping Ukraine? Just war and the morality of external conscription", *British Journal of Political Science*, 55 (e2), str. 1-15.
- Petrov, J. (2020) "The COVID-19 Emergency in the Age of Executive Aggrandizement: What Role for Legislative and Judicial Checks?", *The Theory and Practice of Legislation*, 8 (1-2), str. 71-92.
- Vyhnanek, L., Blechová, A., Batrla, M. i Mišek, J. (2024) "The Dynamics of Proportionality: Constitutional Courts and the Review of COVID-19 Regulations", *German Law Journal*, 25 (3), str. 386-406.
- Weissbrodt, D. (1988) "The United Nations Commission on Human Rights Confirms Conscientious Objection to Military Service as a Human Right", *Netherlands International Law Review*, 35 (1), str. 53-72.

Sudske odluke

- Bundesgerichtshof (BGH) (2025) Odluka Saveznog vrhovnog suda Njemačke od 16. siječnja 2025., 4 Ars 11/24.
- Bundesverfassungsgericht (BVerfGE) (1960) Odluka Prvog senata Saveznog ustavnog suda Njemačke od 20. prosinca 1960., 1 BvL 21/60.
- Bundesverfassungsgericht (BVerfGE) (1985) Presuda Drugog senata Saveznog ustavnog suda Njemačke od 24. travnja 1985., 2 BvF 2/83, 3/83, 4/83 i 2/84.
- Europski sud za ljudska prava (ESLJP) (2011) Presuda u slučaju Bayatyan protiv Armenije od 7. srpnja 2011., zahtjev br. 23459/03.
- Europski sud za ljudska prava (ESLJP) (2012) Presuda u slučaju Savda protiv Turske od 12. lipnja 2012., zahtjev br. 42730/05.
- Europski sud za ljudska prava (ESLJP) (2016) Presuda u slučaju Enver Aydemir protiv Turske od 7. lipnja 2016., zahtjev br. 26012/117.
- Europski sud za ljudska prava (ESLJP) (2017) Presuda u slučaju Adyan protiv Armenije od 12. listopada 2017., zahtjev br. 75604/11.
- Europski sud za ljudska prava (ESLJP) (2019) Presuda u slučaju Mushfig Mammadov i ostali protiv Azerbajdžana od 17. listopada 2019., zahtjev br. 14604/08.
- Europski sud za ljudska prava (ESLJP) (2020) Presuda u slučaju Dyagilev protiv Rusije od 7. rujna 2020., zahtjev br. 49972/16.
- Europski sud za ljudska prava (ESLJP) (2022) Presuda u slučaju Teliatnikov protiv Litve od 7. lipnja 2022., zahtjev br. 51914/19.
- Vrhovni sud Izraela (2005) Presuda u slučaju Movement for Quality of Government v. Knesset od 12. prosinca 2005., HC 6427/02.

Vrhovni sud Izraela (2024) Presuda u slučaju Movement for Quality Government in Israel v. Minister of Defense od 25. lipnja 2024., HCJ 6198/23.

Vrhovni sud Republike Koreje (2004) Odluka opće sjednice Vrhovnog suda Republike Koreje od 15. srpnja 2004., 2004Do2965.

Vrhovni sud Ukrajine (2024) Odluka kaznenopravnog odjela Vrhovnog suda Ukrajine od 13. lipnja 2024., br. 601/2491/22.

Vrhovni sud Ukrajine (2025) Odluka kaznenopravnog odjela Vrhovnog suda Ukrajine od 15. travnja 2025., br. 573/406/24.

Odluke međunarodnih tijela

Europska komisija za ljudska prava (Komisija) (1966) Mišljenje Komisije u slučaju Grandrath protiv Njemačke od 12. prosinca 1966., zahtjev br. 2299/64.

Odbor za ljudska prava Ujedinjenih naroda (Odbor) (1985a) Odluka u predmetu Paavo Muhonen protiv Finske od 8. travnja 1985., CCPR/C/24/D/89/1981.

Odbor za ljudska prava Ujedinjenih naroda (Odbor) (1985b) Odluka u predmetu LTK protiv Finske od 9. srpnja 1985., CCPR/C/25/D/185/1984.

Odbor za ljudska prava Ujedinjenih naroda (Odbor) (2006) Odluka u predmetu Yeobum Yoon i Myung-Jin Choi protiv Republike Koreje od 3. studenog 2006., CCPR/C/88/D/1321-1322/2004.

Odbor za ljudska prava Ujedinjenih naroda (Odbor) (2011) Odluka u predmetu Min-Kyu Jeong i ostali protiv Republike Koreje od 27. travnja 2011., CCPR/C/101/D/1642-1741/2007.

Odbor za ljudska prava Ujedinjenih naroda (Odbor) (2012a) Odluka u predmetu Atasoy i Sarkut protiv Turske od 29. ožujka 2012., CCPR/C/104/D/1853-1854/2008.

Odbor za ljudska prava Ujedinjenih naroda (Odbor) (2012b) Odluka u predmetu Jong-nam Kim i ostali protiv Republike Koreje od 25. listopada 2012., CCPR/C/106/D/1786/2008.

Odbor za ljudska prava Ujedinjenih naroda (Odbor) (2014) Odluka u predmetu Young-Kwan Kim protiv Republike Koreje od 15. listopada 2014., CCPR/C/112/D/2179/2012.

Drugi akti međunarodnih tijela

Europska komisija za demokraciju kroz pravo Vijeća Europe (Venecijanska komisija) (2025) *Amicus Curiae Brief on Alternative (Non-Military) Service* (CDL-AD(2025)006).

Komisija za ljudska prava Ujedinjenih naroda (1987) *Conscientious objection to military service* (Rezolucija 1987/46).

Komisija za ljudska prava Ujedinjenih naroda (1989) *Conscientious objection to military service* (Rezolucija 1989/59).

- Komisija za ljudska prava Ujedinjenih naroda (1998) *Conscientious objection to military service* (Rezolucija 1998/77).
- Odbor za ljudska prava Ujedinjenih naroda (1993) *CCPR General Comment No. 22: Article 18 (Freedom of Thought, Conscience or Religion)* (Komentar CCPR/C/21/Rev.1/Add.4).
- Opća skupština Ujedinjenih naroda (1978) *Status of persons refusing service in military or police forces used to enforce apartheid* (Rezolucija 33/165).
- Parlamentarna skupština Vijeća Europe (1967a) *Right of conscientious objection* (Rezolucija 337).
- Parlamentarna skupština Vijeća Europe (1967b) *Right of conscientious objection* (Preporuka 478).
- Odbor ministara Vijeća Europe (1987) *Recommendation No. R (87) 8 of the Committee of Ministers to Member States regarding Conscientious Objection to Compulsory Military Service* (Preporuka Br. R (87) 8).

Izvjешća

- Müller, H., Fey, M., Mannitz, S. i Schörnig, N. (2011) *Democracy, the Armed Forces and Military Deployment. The 'Second Social Contract' is on the Line* (Report No. 108). Peace Research Institute Frankfurt. <https://www.prif.org/publikationen/publikationssuche/publikation/democracy-the-armed-forces-and-military-deployment>.
- Law Library of Congress (2012) *Israel: Supreme Court Decision Invalidating the Law on Haredi Military Draft Postponement* (LL File No. 2012-007666 LRA-D-PUB-000055). U.S. Congress. <https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/lglrd/2018299335/2018299335.pdf>.

Pravni izvori

- Europska konvencija o ljudskim pravima (1950).
- Kazneni zakon (*Narodne novine* 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, 114/22, 114/23, 36/24).
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966).
- Strategija obrane Republike Hrvatske (NN 104/2025).
- Ustav Republike Hrvatske (NN 56/90, 135/97, 8/98, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 55/2001, 76/2010, 85/2010 i 5/2014).
- Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o obrani (NN 136/25).
- Zakon o obrani (NN 73/13, 75/15, 27/16, 110/17, 30/18, 70/19, 155/23).

Internetski izvori

- Europski parlament (2025) "Defence: how the EU is boosting its security", od 17. prosinca 2025. Dostupno na: <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/>

- 20190612STO54310/defence-how-the-eu-is-boosting-its-security (pristupljeno 17. 12. 2025.).
- Groh, K. (2025) “Kriegsdienstverweigerung im Kriegsfall verboten”, *Verfassungsblog*, od 24. veljače 2025. Dostupno na: <https://verfassungsblog.de/kriegsdienstverweigerung-kriegsfall-bundesgerichtshof/> (pristupljeno: 17. 12. 2025.).
- Kristersson, U. (2024) “Speech by Prime Minister Ulf Kristersson at Folk och Försvars annual national conference 2024”, od 8. siječnja 2024. Dostupno na: <https://www.government.se/speeches/2024/01/speech-by-prime-minister-ulf-kristersson-at-folk-och-forsvars-annual-national-conference-2024/> (pristupljeno: 17. 12. 2025.).
- Spatafora, G. (2025) “The Trump card: What could US abandonment of Europe look like?”, *European Union Institute for Security Studies*, od 17. veljače 2025. Dostupno na: <https://www.iss.europa.eu/publications/briefs/trump-card-what-could-us-abandonment-europe-look> (pristupljeno: 17. 12. 2025.).

Dorđe Gardašević, Ana Horvat Vuković, Fran Marko Stojković

THE RIGHT TO CONSCIENTIOUS OBJECTION TO MILITARY SERVICE AT THE CROSSROADS: STANDARDS OF PROTECTION IN TIMES OF WAR

Summary

Although the human rights systems of the Council of Europe and the United Nations did not initially recognize the right to conscientious objection to military service, through the actions of relevant political and judicial bodies, this right was gradually recognized and, by the beginning of the twenty-first century, afforded a high level of protection under international law. This paper argues that, however, in the context of the prevailing perception of heightened military threats to European states resulting from Russia's aggression against Ukraine, this right is now being reinterpreted in Europe in favor of greater protection of collective values. This argument is developed in three stages. The first one outlines the historical context relevant to the emergence of the right to conscientious objection to military service at the international level. The second one presents the key features of its current protection under international law, particularly its absolute and non-derogable nature. The final one, relying on the analysis of decisions of the German and Ukrainian courts, as well as a recent opinion of the Venice Commission, shows characteristic patterns in the reinterpretation of identified international standards of protection of this right in Europe, aimed at strengthening collective values.

Keywords: Conscientious Objection, Military Service, Art. 9 of the European Convention for Human Rights, Art. 18 of the International Covenant for Civil and Political Rights, State of Emergency

Đorđe Gardašević, redoviti profesor, Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet. E-mail: dorde.gardasevic@pravo.unizg.hr

Ana Horvat Vuković, izvanredna profesorica, Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet. E-mail: ana.horvat.vukovic@pravo.unizg.hr

Fran Marko Stojković, asistent, Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet. E-mail: fran.marko.stojkovic@pravo.unizg.hr